

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
Studijní program: UČITELSTVÍ PRO 1.STUPĚŇ ZŠ
Studijní obor: SPECIFICKÉ PORUCHY UČENÍ A
CHOVÁNÍ

**VÝSKYT A PŘÍČINY ŠIKANY NA 1. STUPNI ZŠ
V LIBERECKÉM KRAJI**

**OCCURRENCE AND REASONS OF CHICANE IN
PRIMARY SCHOOLS IN THE LIBEREC REGION**

**VORKOMMEN UND URSACHEN DER SCHIKANE AUF
DER 1. STUFE DER GRUNDSCHULEN IN DER REGION
LIBEREC**

Autor: Šárka Jáčová

Podpis:

.....

Adresa: Bohumileč 17, 463 43 Český Dub

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Novotová Ph.D.

Počet

stran	obrázků	tabulek	grafů	pramenů	příloh
88	0	10	19	34	3

V Liberci 10. 4. 2008

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6
332

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352

Katedra: KPP

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant)

Šárka Jáčová

adresa:

Bohumileč 17, 463 43 Český Dub

obor (kombinace):

Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Název DP:

Výskyt a příčiny šikany na 1. stupni ZŠ v Libereckém kraji

Název DP v angličtině:

Occurrence and Reasons of Chicane in Primary Schools in the Liberec Region

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka Novotová, Ph.D.

Konzultant:

PhDr. Jitka Josífková

Termín odevzdání:

Květen 2008

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 25. 4. 2007

.....

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): Šárka Jáčová

Datum: .....

Podpis: .....

Název DP:

Výskyt a příčiny šikany na 1. stupni ZŠ v Libereckém kraji

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka Novotová, Ph.D.

Úvod:

Téma je v dnešní době velmi aktuální a důležité pro učitele 1. stupně ZŠ, kteří by měli vykonávat prevenci proti vzniku šikany. Tato oblast je dobře teoreticky i výzkumně rozpracovaná Kolář, Říčan, Bendl, Erb H. a další. Diplomová práce bude z těchto pramenů vycházet.

Cíl:

1. Provést průzkum výskytu šikany na několika školách Libereckého kraje – v 5. ročnících.
2. Provést výzkum příčin výskytu šikany na školách, kde se šikana objevila.
3. Navrhnout doporučení pro zkvalitnění prevence šikany.

Požadavky:

Zpracovat rešerši k tématu šikany a nastudovat odbornou literaturu.

Nastudovat metodologii pedagogického výzkumu, podrobněji se zaměřit na metody dotazníku, sociometrie, pozorování.

Provést průzkum a výzkum na ZŠ.

Navrhnout doporučení pro zkvalitnění prevence šikany na školách 1. stupně ZŠ.

Literatura:

BOURCET, STÉPHANE; GRAVILLON, ISABELLE *Šikana ve škole, na ulici, doma : jak bránit své dítě - praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. 1. vyd. Praha : Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8

GAJDOŠOVÁ, E.; HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků : prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-115-8

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3

KOLÁŘ, M. *Skrýlý svět šikanování ve školách : příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha : ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licence k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Bohumileči dne: 10. 4. 2008

Šárka Jáčová

.....

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá problematikou šikany – jejím výskytem v Libereckém kraji a následně také zkoumá i její sociální příčiny.

Teoretická část se zabývá příčinami šikany, charakteristikami oběti a agresora a především prevencí šikany a pedagogickou intervencí při jejím výskytu ve škole.

Cílem výzkumu bylo zjistit současný stav výskytu šikany v Libereckém kraji a analyzovat sociální faktory ovlivňující šikanu ve školní třídě. Především jsme se zaměřili na osobnost učitele, jeho vztah k žákům a kvalitu jeho interakce s nimi. Výzkum byl proveden metodou dotazníku na vzorku 193 žáků pátých tříd.

Na základě výzkumu byla stanovena doporučení pro prevenci šikany na základních školách.

Klíčová slova: šikana, primární prevence sociálně patologických jevů, první stupeň základní školy, diagnostická a intervenční kompetence učitele, mladší školní věk

ANNOTATION

This Diploma Thesis deals with bullying problems – their occurrence in the Liberec Region. It subsequently investigates social causes of bullying.

The theoretical part deals with causes of bullying, characterization of both a victim and an aggressor and especially with prevention of bullying and a teacher's intervention in case that bullying occurs at school.

The aim of the research was to find out a contemporary state of bullying occurrence in the Liberec Region and to analyse social factors influencing bullying in a school class. We especially focused on a personality of a teacher, his or her relationship with pupils and quality of interaction between the teacher and the pupils. The research was made by a method of a questionnaire given to 193 pupils of grade 5.

Recommendations for prevention of bullying at basic schools were made on the basis of this research.

Key words: bullying, primary prevention of socially pathological phenomena, first level of a basic school, teacher's diagnostic and interventionist authority, junior school age

ANNOTATION

Diese Diplomarbeit befasst sich mit der Problematik der Schikane und mit ihrem Vorkommen in der Region Liberec. Die sozialen Gründe der Schikane werden ebenfalls untersucht.

Der theoretische Teil beschäftigt sich mit den Ursachen der Schikane, mit der Charakteristik des Opfers und des Angreifers sowie vor allem mit der Vorbeugung der Schikane und mit der pädagogischen Intervention bei ihrem Vorkommen in der Schule.

Ziel der Forschung war es, den jetzigen Zustand des Vorkommens der Schikane in der Region Liberec festzustellen sowie die sozialen Faktoren, die die Schikane in der Schulklasse beeinflussen, zu analysieren. Vor allem haben wir uns auf die Persönlichkeit des Lehrers orientiert, auf seine Beziehung zu Schülern und auf die Qualität seiner Interaktion mit ihnen. Die Forschung wurde mit der Methode eines Fragebogens durchgeführt. Es wurden 193 Schüler der fünften Klassen befragt.

Auf Grund der Ergebnisse der Forschung wurden die Empfehlungen für die Vorbeugung der Schikane auf den Grundschulen zusammengestellt.

Schlüsselwörter: Schikane, primäre Vorbeugung sozial-pathologischer Phänomene, erste Stufe der Grundschule, diagnostische und Interventionskompetenz des Lehrers, jüngeres Schulalter

Poděkování

Své laskavé poděkování vyjadřuji vedoucí diplomové práce PhDr. Jitce Novotové Ph.D.. Její odborné rady a velmi lidský a vstřícný přístup při konzultacích pro mne znamenaly pomoc i porozumění.

Mé poděkování patří také PhDr. Jitce Josífkové, která mi poskytla cenné rady při konzultacích.

Děkuji také celé mé rodině, která mi byla velkou oporou při psaní této práce, ale i po celou dobu studia.

Poděkování patří též příteli Josefu Hakenovi za cenné rady týkající se grafické stránky práce.

Obsah

I.	ÚVOD.....	11
II.	TEORETICKÁ ČÁST.....	13
A)	OBJASNĚNÍ PROBLEMATIKY ŠIKANY.....	13
1.	Uvedení do problematiky.....	13
1.1	Srovnání šikany dříve a dnes	13
1.2	Statistiky	14
2.	Co je šikana.....	15
2.1	Vymezení pojmu šikana.....	15
2.2	Vývoj šikany	18
2.3	Druhy šikanování	21
2.4	Příčiny šikany	22
3.	Problematika agresora.....	24
4.	Problematika oběti	26
B)	ŠIKANA NA 1. STUPNI ZŠ.....	29
1.	Charakteristika školní mládeže na 1. stupni ZŠ.....	29
1.1	Specifika dětské skupiny dětí mladšího školního věku	29
1.2	Specifika dětské skupiny dětí středního školního věku	30
2.	První pomoc ve světě šikany na 1. stupni ZŠ	31
2.1	Diagnostika	31
2.2	Strategie vyšetřování.....	35
2.3	Metody nápravy	41
3.	Prevence na 1. stupni ZŠ.....	44
III.	PRAKTICKÁ ČÁST	48
1.1	Cíle výzkumu	48
1.2	Stanovení hypotéz	48
1.3	Složení respondentů	49
1.4	Metoda výzkumu (nástroje)	49
1.5	Realizace výzkumu	50
1.6	Vyhodnocení výzkumu	51
1.7	Vyhodnocení hypotéz	74
IV.	ZÁVĚR.....	83
V.	POUŽITÁ LITERATURA	85
VI.	PŘÍLOHY	88

„Svoboda nemůže růst – nemůže dokonce ani jen přežívat – v jakékoliv atmosféře či klimatu. Na strastiplné cestě lidských dějin byly svobodné společnosti překvapivě vzácné. Ekologie svobody je křehčí než biosféra Země. Svoboda potřebuje čisté a blahodárné zvyky, zdravé rodiny, obecnou slušnost a nebojácnou úctu jednoho člověka ke druhému. Svoboda potřebuje celý dešťový prales drobných skutků ctnosti, složité vazby vzájemné oddanosti, planoucí lásku, neumírající věrnost. Svoboda potřebuje zvláštní instituce a ty zase potřebují lidi specifických návyků srdce.”

Michael Nowak

I. ÚVOD

Září. První měsíc nového školního roku. Před školáky leží vidina téměř deseti měsíců, kdy s výjimkou víkendů, svátků a prázdnin vyrazí každé všední ráno do školních budov. Myšlenky, s jakými do školy jdou, však v žádném případě nemusí být všední...

Škola není jen místem učení, her a zábavy. Škola se může stát také místem plným starostí a třeba i stresů.

Jedním z největších současných problémů ve škole je a nejspíš i bude šikana. Pojem, který znají vojáci i vězni, se dnes trvale zabydlel ve výchovných institucích, ve školách, v dětském světě.

Ve škole jsou pro šikanu ideální podmínky. Je tam velká koncentrace dětí, dostatečný "výběr obětí", ve škole existuje řada prostor, kam oko pedagoga nedohlédne. A nakonec samotný systém školní praxe poskytuje dost možností vyniknout "silným", stejně tak jako odhalit "slabé". Často i pedagog, většinou nevědomky, poskytne prostor pro zrod šikany.

Proč jsem si toto téma vybrala? Šikana se zejména v poslední době stala dosti frekventovaným pojmem. V denním tisku, v rozhlase i v televizi se setkáváme s těmi nejkřiklavějšími, pro novináře atraktivními případy. Šťavnatý popis detailů přináší mnohdy hrůzné poznatky, kam až mohou dojít lidé, pokud jsou jejich vztahy narušeny. Šikana v nejčastější své podobě není až tak nápadná, je však stejně nepříjemná pro svou oběť a je velmi nebezpečná pro skupinu, v níž se vyskytuje. Je možná nebezpečnější než zveřejňované atraktivnější případy, protože často zůstává nepovšimnuta a nepotrestána, okolím bývá bagatelizována. Všem však způsobuje trápení s dlouhodobými, mnohdy celoživotními následky. Nejvíce mě však zasáhl fakt, že je minimálně 300 tisíc dětí v českých školách šikanováno. Možná i z tohoto důvodu mě napadla otázka – Jaký může být výskyt šikany na školách v Libereckém kraji? V kraji, ve kterém jsem prožila studentská léta. Nejen na tuto otázku se pokusím ve své práci odpovědět.

V této práci vlastně hledám odpovědi na to, jací žáci se stávají obětmi agrese, čím se vyznačují agresori a jaká je jejich prognóza do dalšího života, jak se dá šikana řešit a jak zabránit vzniku tohoto zákeřného jevu. V praktické části se zaměřením hlavně na výskyt šikany v Libereckém kraji a současně se také pokusím zjistit,

jaké jsou možné sociální příčiny šikany ve školní třídě. Zaměřím se tedy na interakci učitel-žák a interakci mezi žáky.

II. TEORETICKÁ ČÁST

A) OBJASNĚNÍ PROBLEMATIKY ŠIKANY

1. Uvedení do problematiky

1.1 Srovnání šikany dříve a dnes

Šikana ve škole je zřejmě stejně stará jako škola sama, neboť vždy docházelo k přestupkům, že „silnější“ ubližovali „slabším“. (Bendl, 2003, s. 15)

Již dříve docházelo k šikanování na internátech, kde starší a silnější žáci hrubě zacházeli s mladšími, slabšími a nezkušenými nováčky. Kázeňské přestupky, problémy spojené se školním řádem nebyly výjimkou.

Bendl (2003) také uvádí, že proti dřívější době vykazuje dnešní šikanování některé znaky, které jsou alarmující. Jedná se především o vzrůstající počet případů šikany, snižování věkové hranice agresorů, zvýšenou brutalitu, agresí a rafinovanost šikany. Posun oproti dřívějším dobám je i v tom, že se stále více začíná mluvit o šikanování učitelů ze strany žáků. Děti a mládí často dokáží málo energickému pedagogovi, který je ještě navíc neobratný v jednání s lidmi, znechutit učitelské povolání a znemožnit ho před spolužáky nebo před vlastními kolegy. Proto také někteří učitelé právě z těchto důvodů opouští školu.

Kolář uvádí, že šikanování žáka jeho spolužáky není ničím novým. Dětská agresivita je problém celosvětový a i u nás tento jev na školách vždy v nějaké podobě existoval. V současné době se tento problém vyskytuje i u mladšího školního věku a přibývá v něm bezohlednosti a brutality. (Kolář, 2005, s. 15)

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších stupních škol, v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání, v partnerských vztazích, v nemocnicích, například na psychiatrických odděleních, mezi nájemníky domu a může končit třeba i týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.

Tento krutý a brutální čin je neomluvitelný, a proto každý, kdo se někdy setkal se šikanovaným dítětem a poznal jeho trauma a trápení, nemůže pochybovat o závažnosti problematiky šikanování.

1.2 Statistiky

Byla prováděna šetření, ve kterých bylo zjištěno, že rozsah násilí mezi dětmi na školách neustále roste. Statistiky dokonce ukazují, že každý pátý žák na našich školách se s šikanováním již v nějaké podobě setkal. Říčan (1995) provedl výzkum v pátých a šestých ročnících pražských základních škol, kde zjistil, že čtrnáct dětí ze sta občas šikanuje téměř pětinu ze svých spolužáků a sedm procent dětí je ze strany svých vrstevníků vystaveno šikaně trvale. Tato čísla jsou opravdu alarmující.

Zuzana Fojtíková v časopise Rodina a škola informuje čtenáře o prvním a zatím posledním státním výzkumu zaměřeném na výskyt šikanování probíhajícím v roce 2001 na 66 školách. Tento výzkum oslovil více než 6000 žáků navštěvujících základní školy. Celkem **41% žáků** uvedlo, že bylo během školního roku šikanováno v prostředí školy. Celkem **5% chlapců a dívek** je šikanováno několikrát týdně, **3,5% dětí** jednou týdně a prakticky **každé páté dítě** se stalo bezbranným terčem spolužáků už nejméně jednou nebo dvakrát. Více šikanovány jsou podle svých výpovědí dívky. Z výzkumu dále vyplynulo, že téměř 90% pedagogů nedokázalo vyřešit základní diagnostickou situaci. (2005, s. 10-11)

V Učitelských listech Vladimíra Zákrevská uvádí, že na telefonickou poradenskou linku volá dvakrát více dívek než chlapců kvůli problémům se šikanováním. Výzkumy ukázaly, že dívky nejčastěji terorizují své oběti slovně, zatímco kluci je zneužívají fyzicky. Autorka dále uvádí, že nadávky a posmívání mohou být stejně zlé jako fyzické napadení.

V roce 2003 telefonovalo na dětskou poradenskou linku více než 10 000 dětí kvůli šikaně. Přičemž šikana je druhým nejčastějším problémem, kvůli kterému mládež telefonuje. Naprosto zdrcují je statistika sebevražd, která ukazuje, že průměrně **deset mladých lidí ročně** spáchá sebevraždu, protože se stali oběťmi šikany. (Vladimíra Zákrevská, 2004/05, s. 15-16)

Kyriacou (2005) se ve své knize odkazuje na studie Austina a Josepha, kteří provedli v roce 1996 výzkum výskytu šikany na 425 základních školách v oblasti Merseyside (severo-západní Anglie) mezi žáky ve věku 8 až 11 let. Austin a Joseph

si vytvořili vlastní klasifikační škálu, na základě které pak označili 9% žáků za pouze šikanující, 22% žáků za oběti, 15% žáků za šikanující i oběti a 54% žáků nepatřilo ani k šikanujícím ani k obětím. (Austin a Joseph In Kyriacou, 2005, s. 27)

2. Co je šikana

2.1 Vymezení pojmu šikana

Nejprve bychom si měli položit otázku, co to vlastně šikana je. K tomu, abychom si dokázali odpovědět, potřebujeme vidět každý konkrétní případ zvenčí i zevnitř.

Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás veřejně vystoupil s tím, o čem mnozí věděli, ale báli se o tom mluvit. Také v některých knihách se můžeme setkat s pojmem **šikanování**. (Říčan, 1995, s. 25)

Slovo šikana má svůj etymologický původ ve francouzském slově „chicane“, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů. (Říčan, 1995, s. 25)

Jak uvádí Říčan, přední britští badatelé hovoří o šikanování tehdy, když „jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“ (Říčan, 1995, s. 26)

Lovasová vymezila šikanu jako „nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je omezována zejména osobní svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětím ubližováno na zdraví či na majetku.“ (Lovasová, 2005, s.6)

Bendl definuje šikanu jako „fyzické nebo psychické, popřípadě kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrožit nebo zastrašit jiného člověka, skupinu lidí.“ (Bendl, 2003, s. 26)

Kolář považuje za šikanování, když „jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.” (Kolář, 2005, s. 27)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vymezilo šikanování jako „jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.” (Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování, 2000, s. 2)

Lovasová (2005, s.6) ve své knize uvádí, že o šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná. Jde například o fyzický handicap, psychickou odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu nebo o skupinový útok. Měli bychom si uvědomit, že pod pojmem šikana nemůžeme označovat všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují.

Existuje však plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubší legrací a vážnou brutalitou, mrzačící tělo i duši.

Ke školní šikaně dochází někde v ústraní – v šatně, na záchodě, v nějakém zákoutí, které je dítěti přístupné a kam nechodí dozorující pedagog. Velmi často se však týrání spolužáka odehrává ve třídě za přítomnosti většiny spolužáků. Ti se nepostaví na ochranu oběti z lhostejnosti nebo ze strachu. Často se část třídy dokonce šikanou výborně baví.

Bylo zjištěno, že zhruba z 60 procent případů, kdy je šikanováno děvče, je agresorem chlapec nebo skupina chlapců. Není sice prokázáno, že chlapec, který šikanuje dívku, se tak připravuje na znásilňování v budoucnosti, ale může to být velmi pravděpodobné. Případy, kdy dívky šikanují chlapce, jsou výjimečné. (Říčan, 1995, s. 27)

Podle Bendlova názoru (2003, s. 24) neexistuje přesná, jednoznačná, ostrá hranice mezi tím, jaké chování je už šikanou a jaké ještě ne. Šikana značí obtěžování druhého člověka. Je ovšem těžké rozhodnout, co šikana je a co není.

Někteří učitelé berou často vážně pouze viditelné následky šikany a to zejména zranění nebo hmotné škody. Unikají jim ale urážky, posměšky, vulgární nadávky, které již mohou značit počáteční stadia šikany.

Jak uvádí Bendl (2003, s. 25), pro šikanu je charakteristický nepoměr sil, spočívající v převaze agresora nad obětí; dále je pro šikanu charakteristická skutečnost,

že je agrese cílem jednání a dále Bendl uvádí, že je pro šikanu charakteristické i to, že se agrese opakuje. (Bendl, 2003, s. 24–25)

Je těžké mezi těmito nejrůznějšími definicemi určit tu, která problematiku šikany vystihuje nejlépe. Říčan slovo šikana definuje spíše obecněji, ale zato přesně vymezuje, co šikanou může být. Britští badatelé se úkolu definovat šikanu zhostili poněkud jinak. Musíme dát za pravdu, že když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, opakovaně ho bije, kope do něho, vyhrožuje mu či se ošklivě zmiňuje o jeho rodině, je to nepříjemné a zvláště pak, když se dítě neumí bránit. Podíváme-li se konkrétněji na definici Lovasové, zjistíme, že se tato autorka zaměřuje spíše na jakési omezování šikanovaného. Tím, že je jedinec omezován, dochází k tomu, že se šikanovaný nemůže samostatně rozhodovat a tímto jednáním tak může dojít i k poškození zdraví jedince. Má život bez samostatného rozhodování smysl? Jaký ten život může být? Představme si, že za nás neustále někdo rozhoduje, stojí nám za zády a říká, co máme dělat. Je to hrozná představa. Myslím si, že nemůže být nic horšího, než zažít pocit jakéhosi vězení, ve kterém se nemůžeme hýbat. Bendl má pravdu v tom, že člověku může být ubližováno jak z fyzické stránky, tak i z té psychické. Ve společnosti určitě existují jedinci, kteří se umí bránit lépe než ti druzí. Představme si hádku mezi dvěma lidmi. Téměř vždy zvítězí ten silnější. Za pravdivé považuji i Kolářovo tvrzení, který říká, že jde o šikanu tehdy, když se týrání a zotročování provádí **pravidelně**. Dále se pak přikláním i k názoru Ministerstva školství, který uvádí, že jde o **cílené** užití násilí, neboť má agresor téměř vždy přesný cíl, konkrétní oběť, do které se „trefuje“ svými nehezkými poznámkami či urážkami. Ve své práci budu vycházet z Kolářovy definice, neboť se mi tato definice zdá nejpřesnější.

I když tedy existuje celá řada nejrůznějších definic šikany, autoři se ve vymezení šikany shodují. Podle nich může jít o šikanu v situacích, kdy jedinec použije:

1. *Slovní agrese* – vyhrožuje násilím, a to i nepřímo např. po telefonu. Vysmívá se slabostem a handicapu oběti, jejím chybám, neúspěchům a trápení. Nadává oběti a vtipkuje na její úkor, má ironické poznámky, zesměšňuje ji a uráží její rodinu.
2. *Fyzickou agrese* – oběť je vystavena hromadnému kopání, ranám pěstí do obličeje a do břicha, fackování, bolestivému píchání tužkou či jinými ostrými předměty, lepení žvýkaček do vlasů, dušení ručníkem apod.
3. *Krádeže, ničení a manipulace s věcmi* – agresori si přivlastňují nejrůznější věci oběti (penály, kalkulačky), berou oběti peníze, ničí a trhají jí oblečení aj.

4. *Násilné a manipulativní příkazy* – oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády. Oběť je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly. Agresorům musí oběť odevzdávat svačiny, půjčovat jim peníze, či platit výkupné apod.

5. *Zraňování izolací, „uměleckými“ výtvary* – oběť spolužáci ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší; když si oběť přisedne ke stolu při obědě, všichni si štitivě odsednou jinam atd. Agresoři oběti posílají nehezká psaníčka s nadávkami, básněmi, kresbami, příběhy, pohádkami apod.

2.2 Vývoj šikany

Rozeznáváme mnoho způsobů a forem šikanování. Konkrétní podoba agrese se odvíjí od fáze, ve které se šikanování právě nachází. Začíná to většinou mírnějšími formami v podobě úšklebků, posměšků či různých výhrůžek. Agresorovi tak ze začátku obvykle stačí pocit, že může ovládat chování jiných lidí, agresor si vynucuje různé malé služby jako například uklízení šatních skříní nebo čištění bot. I při těchto službách musí druhá strana vyjadřovat určitou dávku uctivosti a poslušnosti. Když se však agresorovi jeho nová role zalíbí, začíná postupně přitvrzovat. Jakmile dojde poprvé k fyzickému napadení oběti, většinou už agresor nepřestane. K tomuto napadení přidávají agresoři velmi brzy i psychické a citové týrání. Jde především o to vyvolat strach například před namířenou zbraní nebo ponížit oběť veřejným čtením jeho soukromých dopisů či předváděním nejrůznějších zvířecích zvuků.

Z následujících tvrzení je zřejmé, že se šikanování postupně stává kolektivní zábavou a nabaluje na sebe další a další aktéry, ať už z jejich strachu z neuposlechnutí nebo z jejich sympatie k trápení druhého. Šikana se vyvíjí a nátlak agresorů se časem stupňuje. Z počátku se jedná o maličkosti, které se však mohou velmi rychle vyvinout v závažné formy šikanování.

Jak uvádí Kolář (2005, s. 35), „šikanování je onemocnění celé skupiny“. Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Jde o poruchu vztahů ve skupině.

Většina autorů se shoduje na vymezení 5 stadií šikany (Lovasová, 2005; Bendl, 2003; Kolář, 2005). Proto se pokusíme tato stadia podrobněji objasnit.

● *Počáteční stadium*

První stadium autoři shodně nazývají **Zrod ostrakismu**.

Autoři se shodují v názoru, že dítě – oběť nemá žádné kamarády a nikdo ho nebere vážně, je neoblíbená, nemilovaná a neuznávaná. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho. Oběť je zesměšňována a může mít i hanlivou přezdívku. Na její účet se konají různé „přátelské“ legrácky a vtípky a když se ohradí, je jí vytknuto, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

Kolář (2005, s. 36) uvádí, že „v každé školní skupině se vždy při „hře se strachem“ záhy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení.” Jedná se o jedince, kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. V odborné literatuře se také můžeme setkat s názvy obětní beránek, černá ovce, outsider, omega či marginalizovaný jedinec.

Druhé stadium – Fyzická agrese a přitvrzování manipulace.

Kolář (2005) a Bendl (2003) se v tomto stadiu zmiňují o dvou příčinách, které se vzájemně podmiňují. Lovasová (2005) charakterizuje toto stadium obdobně.

1. Spolužáci si na ostrakizovaných žácích odreagovávají své nepříjemné pocity, a to například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo třeba pouze z toho, že je chození do školy obtěžuje. Právě tehdy dochází k přitvrzování manipulace a začíná se objevovat fyzická agrese. Jedná se zde o upevnění soudržnosti skupiny na účet obětního beránka.

K přitvrzování často dochází i v příznivých situacích, kdy spolu žáci tráví hodně času a mohou se tak mezi nimi vytvářet hlubší vztahy. To může vzniknout například na brigádě nebo na horách. Na základě toho, aby zvládli nudný program, vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

2. Nebezpečné mohou být i situace, kdy se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivních dětí, které v rámci své „přirozenosti“ používají od začátku násilí pro uspokojování svých potřeb.

Další vývoj závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Jde o to, že když ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, pokusy o šikanování neuspějí. Pokud ale nastane situace, kdy je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, je téměř jisté, že se násilí v nějaké podobě vyskytne.

Také musíme brát na vědomí to, že porušená imunita skupiny může být způsobena počátečním zmatkem, převážně lhostejnými vztahy, atmosférou rivality a nepřátelství. (Kolář, 2005, s. 36; Bendl, 2003, 30-31, Lovasová, 2005, s. 7)

Třetí stadium – Klíčový moment – vytvoření jádra.

Autoři se v charakteristice tohoto stadia shodují. Uvádí, že když se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a někdy i počáteční fyzické agresí jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů, „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich obětmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jedná se o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy o ty „slabé“.

V tomto okamžiku se rozhoduje, zda se počáteční stadium přesune do stadia pokročilého. Skupina je již rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv. Jde o to, že pokud se nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení tyranů může nerušeně pokračovat. (Kolář, 2005, s. 39; Bendl, 2003, s. 31, Lovasová, 2005, s. 7)

● *Pokročilé stadium*

Čtvrté stadium – Většina přijímá normy agresorů.

Autoři se shodují v názoru, že jestliže není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stávají se tak nepsaným zákonem. Za této situace nabývá neformální tlak ke konformitě obrovských rozměrů a málokdo se mu dokáže postavit. Na základě toho dojde ve skupině k šokující proměně. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě a aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení. (Kolář, 2005, s. 39-40; Bendl, 2003, s. 31-32, Lovasová, 2005, s. 7)

Páté stadium – Totalita neboli dokonalá šikana.

Toto stadium autoři charakterizují jako zhoubný proces, který není možno zvrátit bez pomoci zvenčí. V tomto stadiu jsou již normy agresorů přijaty nebo alespoň respektovány všemi nebo téměř všemi členy skupiny. Toto stadium nazývají též jako stadium vykořisťování. Členové skupiny jsou rozděleni na otrokáře a otroky. Můžeme se setkat i s označením nadlidi a podlidi, mazáci a bažanti, králové

a poddaní, pánové a nevolníci, nacisté a židé nebo s plantážníky a negry. Otrokáři tak využívají u otroků vše, co je využitelné, a to od materiálních hodnot (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, školní znalosti a rozumové schopnosti. Mezi největší důkaz moci nad těmito otroky je skutečnost, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, a oni nejsou vůbec schopni odporovat, nebo se jakkoli bránit.

Postupem času se také může stát, že agresori (otrokáři) ztrácejí poslední zbytky zábran, smysl pro realitu a přistupují k opakování násilí. Dříve neutrální nebo mírně nesouhlasící členové skupiny se aktivněji připojují k týrání nebo samostatně šikanování realizují. Vznikající násilí se ve skupině začíná považovat za něco normálního, nebo i za výbornou legraci. Dochází zde k tomu, že tito jedinci zcela ztrácejí pocit viny. Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli.

U tohoto stupně šikanování je hrozné to, že všichni členové skupiny normy šikanování přijmou za své nebo je alespoň zcela respektují. Oběti ze strachu o svůj život, či z pocitu viny nedokáží šikanování prozradit, či si někomu stěžovat. Mají to totiž i přísně zakázáno od agresorů. Může se stát ale i to, že oběť popírá negativní pocity a myšlenky o agresorovi. Z tohoto důvodu některé oběti i odmítají svědčit, případně když vypovídají jako svědkové, své výpovědi odvolávají s odůvodněním, že všechno byla jenom legrace. (Kolář, 2005, s. 40-43; Bendl, 2003, s. 32, Lovasová, 2005, s. 7-8)

Podíváme-li se znovu na všechna tato stadia, určitě se všichni shodneme na tom, že je nejjednodušší odhalovat a řešit šikanu v raných stadiích. Učitel či učitelka si včas mohou všimnout toho, že žák ve třídě nemá žádné kamarády, opakovaně se mu někdo posmívá, nebo ho dokonce i tělesně napadá. Abychom tedy zabránili vzniku pokročilého stadia šikany, měli bychom třídu stmelovat, vytvářet v ní atmosféru náklonnosti, vcítění a porozumění, neboť právě sociální klima ovlivňuje chování agresorů.

2.3 Druhy šikanování

K tomu, abychom uviděli varující signály šikanování, nám může pomoci dobrá „mapa“ vnějších projevů šikanování.

Kolář (2005) považuje jako nepraktičtější tzv. trojdimensionální „mapu“, podle které lze projevy šikanování členit na:

1. přímé a nepřímé
2. fyzické a verbální
3. aktivní a pasivní

Toto třídění je pouze základní, kombinacemi tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování, ve kterých je snadné najít a vidět typické projevy. (Kolář, 2005, s. 32)

DRUHY ŠIKANOVÁNÍ	PROJEVY
<i>1. Fyzické přímé aktivní</i>	Útočníci oběť věší do smyčky, škrťí ji, kopou do ní, nebo ji mohou i fackovat.
<i>2. Fyzické aktivní nepřímé</i>	Hlavní vůdce pošle své členy, aby oběť zbili. Oběti mohou být i ničeny věci.
<i>3. Fyzické pasivní přímé</i>	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů)
<i>4. Fyzické pasivní nepřímé</i>	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (odmítnutí splnění požadavků)
<i>5. Verbální aktivní přímé</i>	Dochází zde k nadáváním, urážení, zesměšňování.
<i>6. Verbální aktivní nepřímé</i>	Může zde dojít k rozšiřování pomluv, k symbolické agresi, která může být vyjádřena v kresbách nebo básních.
<i>7. Verbální pasivní přímé</i>	Sem řadíme neodpovídání na pozdrav nebo na otázky.
<i>8. Verbální pasivní nepřímé</i>	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

2.4 Příčiny šikany

To, co bychom na začátku vyšetřování šikany měli udělat nejdříve, je nelitovat času a důkladně pátrat po příčinách. Je dobré zjistit, proč se dítě – agresor chová tak, jak se chová, a proč se jiné dítě dostalo do pozice oběti. Šikana má více příčin. Některé z nich jsou již patrné na první pohled, jiné však objevíme teprve tehdy, když se do problému ponoříme hlouběji.

Říčan (1995, s. 28-30) uvádí **několik příčin agresivního chování**.

Mezi první skrytou příčinu řadí tlak kolektivu. Zde je jedinec nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává. V naší společnosti má být chlapec mužně tvrdý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Je-li jedinec pod stálým tlakem „být takovým, jakým mám být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden

a pravidelně připravován, vnímá to, že jedinci v tomto procesu slabí nebo neúspěšní jsou často terčem pohrdání nebo posměchu.

Na šikaně se podílejí i další motivy, o kterých většinou neradi mluvíme, protože by pro nás bylo ponižující, kdybychom si je měli sami u sebe přiznat. Na základě toho Říčan (1995) uvádí další příčinu agresivního chování, kterou nazývá touha po moci. Je tím myšleno přání ovládat druhého za účelem prospěchu, nebo také uspokojení vlastního ega. Toto přání bývá velmi silné. Musíme si však uvědomit, že ovládneme-li nějakého jedince nebo skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout tak i určitého uspokojení.

Dále neradi mluvíme o motivu krutosti, o tom, že člověku působí potěšení vidět někoho trpět. Můžeme si myslet, že je to možné jen u sexuálních deviantů a normálnímu člověku je to vzdálené. Psychoanalytici však objevili, že ve většině lidí něco podobného dřímá a je možné to probudit, někdy až příliš snadno.

Určitou roli může hrát při šikaně i zvědavost. Týrání funguje do určité míry jako pokus, a proto je agresor zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach.

Bendl (2003) uvádí, že i učitelé mohou dát podnět k šikaně. Například když se k některému žákovi chovají necitlivě nebo když neřeší zjevnou šikanu, kterou si žáci mohou vyložit jako její schvalování.

Závažným problémem mohou být i rodiče, kteří vedou své děti již od útlého věku k tomu, aby se prosadily v „drsném“ a „nepřátelském“ světě, jenž nás obklopuje. Rodiče se totiž domnívají, že se v životě uplatní pouze jedinci s tvrdými lokty.

Jako další možnou příčinu Bendl (2003) uvádí násilí, které je prezentované v médiích, a to převážně v televizi. Děti, které denně sledují násilné scény, postupně mohou ztrácet soucit nebo schopnost empatie. Televizní obrazovka jim může sloužit jako podnět a návod, aby si zhlédnuté scény vyzkoušely v praxi.

Do této problematiky spadá i to, že nejsou uspokojovány základní potřeby dítěte. Patří sem zejména nenaplněná potřeba lásky, komunikace nebo nenaplněná potřeba zařazení se do určitého společenství.

Bendl řadí do příčin šikany také existenci sociálních rozdílů mezi lidmi, a proto tedy i mezi žáky škol. (Bendl, 2003, s. 52-53)

3. Problematika agresora

Kdo je to agresor a proč šikanuje? Jaké jsou agresorovy metody k získání moci? Z jakého rodinného prostředí agresor pochází?

Kolář (2005, s. 74) uvádí, že tito lidé jsou mimořádně egoističtí a egocentričtí. Agrese a krutost je v nějaké míře v každém člověku, proto nemá agresor větší zábrany k tomuto jednání. Jedná se o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky. Jde o člověka, který se z nějakých důvodů vyhnul bolestivému duchovnímu růstu a ustrnul na počátečním stupni vývoje. V jeho jednání mu pak jde jen o sebe samého a je zcela netečný k tomu, co způsobuje druhým lidem.

Kolář (2005, s. 85-86) ve své knize dále uvádí, že k tomu, aby někdo někomu ubližoval, potřebujeme několik hnacích motorů, které dohromady vytvářejí **motivační struktury**. Mezi hlavní hnací motory konání agresorů řadí *silnou touhu po moci a krutost*, která značí skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti. Dalšími motivy pak jsou *upoutání pozornosti*, neboť agresor potřebuje být středem zájmu ostatních. Dále pak motiv *zabíjení nudy*; motiv „*Mengeleho*“, který vznikne tehdy, když se v člověku probudí badatel, který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží. *Motiv žárlivosti*, kdy žáci závidí dobrému žákovi přízeň učitelů, a na základě toho se mu mstí. Motiv „*prevence*“ který znamená, že bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, nebo se rychle přidá k nějakému agresorovi. A v neposlední řadě Kolář (2005) uvádí *motiv vykonat něco velkého*, kdy si násilníci šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni nějakého výkonu, neboť předtím byli odsouzeni k celkové neúspěšnosti, a to včetně školní.

Kolář (2005, s. 86-87) se dále pokusil o praktické *charakterové rozdělení a typologii agresorů-iniciátorů šikanování*:

Mezi první typ řadí jedince (agresora), který se vyznačuje hrubostí, primitivností, impulzivitou, silným přetlakem energie, narušeným vztahem k autoritě, někdy bývá zapojený i do gangů páchajících trestnou činností. Tento agresor šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikanování používá cíleně k zastrašování ostatních. V jeho rodině se často vyskytuje agresivita a brutalita ze strany rodičů a tuto brutalitu chce agresor vrátit nebo ji zkouší napodobit.

Druhý typ agresora popisuje jako slušného, kultivovaného, uzavřeného, velmi úzkostlivého jedince se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení

jsou cílená a rafinovaná, uskutečňují se spíše bez přítomnosti svědků. Rodinná výchova je důsledná a přísná, někdy se může jednat o vojenský dril bez lásky.

Třetí typ agresora Kolář (2005) definuje jako typ „srandisty“. Jde o člověka, který je optimistický, dobrodružný, s poměrně velkou sebedůvěrou, oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení své i ostatních, snaží se vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky. V rodině chybí mravní a duchovní hodnoty.

Vavrečková charakterizuje osobnost agresora prostřednictvím jeho fyzických a psychických vlastností. K jeho typickým vlastnostem řadí tělesnou zdatnost (sílu a obratnost). Někdy však nedostatek tělesné síly agresor může vyvažovat inteligencí, která může být spojena s bezohledností a krutostí. Mezi charakteristické vlastnosti agresora patří zejména touha dominovat, nedostatek empatie a zakrnělé svědomí. Agresor je většinou sebejistý a neúzkostný jedinec. (Vavrečková In Bendl, 2003, s. 44)

Helmut Erb se domnívá, že ti na první pohled velice suverénní lidé mají často vsкрыtu duše strach, který se snaží zastřít hrubým a násilným chováním: „Za maskou síly, přehnaným vychloubáním, za uniformami, oholenými lebkami a vysokými botami, za zbraněmi a agresivními výkřiky se obvykle skrývá slabost a bezmocnost.“ (Erb In Bendl, 2003, s. 44)

Porovnáme-li různé názory autorů, zjistíme, že agresor může být člověk nadprůměrně inteligentní nebo zase naopak primitivní, který má sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti. Většina násilníků může vykazovat vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti ostatních dětí jsou oblíbeni a obdivováni. Může však také dojít k tomu, že v zoufalé snaze strhnout na sebe pozornost se iniciátorem šikany může stát i dítě nepříliš oblíbené, s nízkým sebevědomím, toužící po obdivu a uznání mezi spolužáky.

Člověk se ptá sám sebe, kde se všechno to zlo bere. Nemůžeme proto opomenout problematiku rodiny, protože právě ta může být klíčová. Je dokázáno, že agresori mohou pocházet z rodin, kde se buď otec, nebo matka, nebo také oba společně dopouštějí fyzického nebo citového násilí. Nápodobou se pak tyto děti učí, že násilí a agrese jsou vhodné prostředky, aby člověk dosáhl svého. V rodinách agresorů se často vyskytují i agresivní sourozenci.

Agrese se může prohlubovat, pokud má agresor negativní zkušenost z rodiny. Bylo dokázáno, že rodiče agresorů bývají tolerantnější k agresivnímu chování.

Rodiče sami často používají ve výchově tělesné tresty. Dávají přednost násilnému řešení problémů na úkor jiných způsobů vyrovnávání se s konflikty, spory a potížemi.

Těmto dětem se nedostává dostatečné citové zázemí, mají zkušenosti s negativním postojem rodičů vůči vlastní osobě v podobě nezájmu, odmítání nebo i nenávisti.

4. Problematika obětí

Kdo bývá šikanován? V jakém rodinném prostředí oběť vyrůstá? Jaké mohou být následky šikanování u obětí?

Je těžké popsat osobnost šikanovaného, protože neznáme žádný univerzální typ oběti. Měli bychom si ale uvědomit, že se obětí šikany může stát kterékoliv dítě.

Kolář (2005, s. 87) uvádí, že oběti jsou „nejslabší ze slabých“. To znamená, že vůbec neumějí skrývat strach a využívat strachu druhých.

Nejsilnějším „magnetem“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost a zranitelnost, které bývají vystupňovány do krajnosti. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, či výčitkám svědomí. Tito žáci bývají méně zdatní než agresori.

Oběti bývají často nějak oslabené, mívají tělesný nebo psychický handicap, nebo se mohou lišit od skupinové normy a jsou v menšině. Z tělesných handicapů se často vyskytuje malá fyzická síla, obezita, tělesná neobratnost, nebo nějaká mimořádnost ve vzhledu. K psychickým znevýhodněním se řadí například hyperaktivita s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení a opožděný duševní vývoj. Někdy se oběťmi stávají děti, které se snaží vzorně plnit požadavky a normy učitelů, nebo také premianti třídy. V neposlední řadě to mohou být i děti, které se liší barvou pleti. (Kolář, 2005, s. 87-89)

V časopise *Prevence* se Dana Chládková zabývá vietnamskými dětmi ve škole. Na základě vymezení jejich mentality, rodiny a jejich vztahů v rodině autorka uvádí: „vietnamské dítě by se mohlo velice snadno stát obětí šikany nebo posměšných poznámek v kolektivu českých dětí.“ (2007, s. 12-13)

Karel Humhal – klinický psycholog, psychoterapeut, soudní znalec, působící v nestátním zařízení psychoterapeutického střediska, se v časopise *Společenskovední předměty* svěruje se zkušenostmi z praxe, které se týkají obětí šikany. Uvádí případ, kde jedna dívka opakovaně trpěla následky šikany ze strany spolužáků a spolužaček

základní školy. Tato dívka měla specifické poruchy učení – dyslexie a dysortografie. Od ostatních dětí se lišila i tím, že byla mírně obézní, nepříliš pohybově obratná. Do péče Karla Humhala byla doporučena v době, kdy byla žákyní 2. třídy základní školy. Jako důvod uvedla škola ve svém doporučení k psychologickému vyšetření specifické poruchy učení. Dívka byla odborně psychologicky vyšetřena a výsledky tyto specifické poruchy učení potvrdily. Poté začala navštěvovat třídu pro děti s těmito obtížemi. Dívka pečlivě přistupovala k nácvičce čtení a psaní a každý den za pomoci matky důsledně obojí nacvičovala. Přes veškerou snahu a péči školy, odborného zařízení a matky, dívka nevykazovala ve schopnostech čtení a psaní žádný velký pokrok. Měnila třídy, školy, pedagogy a efekt odborné péče nebyl téměř žádný. Až po několika letech usilovné práce vyšlo najevo, že se dívka stala ve třídách opakovaně objektem šikany ze strany spolužáků, kteří se vysmívali její obezitě a jejím specifickým potížím. Zcela otevřeně byla schopna hovořit o šikanování ze strany spolužaček až v 8. třídě. (Humhal, 2006/07, s. 3-5)

„Stále běžnější je, že se obětí stává typ slušného žáka, který dodržuje školní řád a ze zásady se nechce prát se svými spolužáky, nad kterými vyniká některými vědomostmi.“ (Jedlička – Kořan In Bendl, 2003, s. 43)

Jana Drtinová (In Bendl, 2003, s. 43) rozdělila oběti násilí do **tří základních skupin**. První skupinu tvoří lidé slušní, kvalitní, nositelé toho, co dobrého civilizace přinesla. Druhou skupinou bývají lidé s vyšší hladinou úzkosti. Do třetí skupiny řadí potomky neagresivních nebo příliš úzkostných rodičů.

Obětí se může stát jedinec, který odmítá tělesné násilí, má sníženou sebedůvěru a sebeúctu, zvýšenou citlivost a bojácnost, neschopný se bránit, se slabou reaktivitou v zátěžových situacích, s menší zdatností v psychice než v případě agresorů, s nedostatkem kamarádů, který je neoblíbený v kolektivu, který se odlišuje od skupinové normy, který má zvýšenou inteligenci, dobře se učí. (Bendl, 2003, s. 46-47)

Lovasová (2005, s. 14) uvádí, že se oběťmi šikany mohou stát i děti sociálně znevýhodněné. To znamená děti, které se nemohou oblékat podle poslední módy nebo děti, které nemají mobilní telefon.

Určitou část viny na tom, že se dítě stalo obětí šikany, mají určitě i rodiče. Nebylo sice dokázáno, že by v raném dětství chyběla těmto dětem rodičovská láska a něha. Spíše se specialisté přiklání k tomu, že tyto děti možná i pro matčinu úzkost,

nebo přehnanou pečlivou povahu nebyly vedeny k samostatnosti a nenaučily se, jak se prosadit v dětském světě.

Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů. Je to zapříčiněno tím, že se některé děti doma svěřují se svým trápením, nebo jsou příznaky šikany tak zřejmé, že rodiče sami vypátrají, o co jde. Děti poté často prosí své rodiče, aby nezasahovali, aby škole nic neoznámili a rodiče jim často vyhoví.

Následky šikanování u obětí jsou děsivé. U obětí v počátečních stádiích šikanování jde zejména o to, že se ve třídě žák necítí dobře a jeho vztah ke škole bývá tudíž negativní. Dále se mohou také objevit psychosomatické potíže nebo neuróza. Existují však i jiné následky šikanování u obětí, které se vyskytují velmi často. Jde zejména o nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu, tendenci k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci), tendenci k neomluvené absenci (záškoláctví), poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí nebo o celkovou nejistotu a stále přítomný strach.

U obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování jsou následky velmi závažné, dotýkají se totiž celé osobnosti a mohou mít i celoživotní charakter. Tento žák může mít potíže spojené s poruchou spánku nebo může trpět nočními děsy, únavou, nevolnostmi, bolestmi hlavy, břicha, zad, dusivými astmatickými záchvaty. Může se i stát, že oběť není schopná pokračovat již dále ve studiu a to ani po přechodu na jinou školu. Nejčastěji to bývá z důvodu poruchy sebehodnocení.

Velmi závažné jsou následky nejbrutálnějších šikan, které se mohou projevat chronickými depresivními stavy, poruchami přizpůsobivosti a narušeným vývojem osobnosti. Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutlí a propukne u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. V nejhorším případě oběť vyřeší danou situaci sebevraždou.

B) ŠIKANA NA 1. STUPNI ZŠ

1. Charakteristika školní mládeže na 1. stupni ZŠ

Pro vymezení charakteristik dětí mladšího školního věku a středního školního věku budeme vycházet z Vágnerové (2000).

1.1 Specifika dětské skupiny dětí mladšího školního věku

Raný školní věk trvá od nástupu do školy, tj. přibližně od 6-7 let do 8 až 9 let. Je charakteristický změnou životní situace a různými vývojovými změnami, které se projevují především ve vztahu ke škole.

U dětí mladšího školního věku probíhá socializační vývoj postupně. Již v průběhu dětství je vývoj dítěte ovlivňován různými sociálními skupinami. Působení každé z nich je něčím specifické a zde získaná zkušenost přispívá k rozvoji odlišných kompetencí. V tomto věku nabývají na významu socializační požadavky školy. Dítě musí přijmout **roli žáka**, která je mu určena. Je zde také vytvářena tzv. norma žáka, tvořená souborem vlastností, které jsou od žáka očekávány. Společnost od dítěte vyžaduje, aby normu respektovalo. Pokud se dítě chová dle očekávání, je odměňováno. Pokud se však chová v rozporu, bývá hodnoceno záporně, bývá odmítáno. Další důležitou rolí, kterou dítě musí přijmout, je **role spolužáka** – vrstevníka. Je známo, že děti v třídním kolektivu jsou na stejné vývojové úrovni. Dítě se učí přijímat novou pozici ve skupině, učí se spolupracovat s ostatními, komunikovat s nimi, sebeovládat se, být solidární. Přijímá tak skupinové normy uvnitř třídního kolektivu. Ve škole si dítě osvojuje pravidla, podle kterých se musí chovat a která jsou také závazná pro všechny. V tomto věku se děti ochotně řídí pravidly, jejichž dodržování od nich škola vyžaduje, přijímají roli hodného žáka.

Dále bychom si měli uvědomit, že jsou děti tohoto věku dosti závislé na učiteli. Učitel je pro ně vším, je jim oporou. Právě on může budovat ve třídě dobré vztahy, vést děti k toleranci; k respektování se navzájem, tzn. brát svého spolužáka takového, jaký je. Prostřednictvím her či různých jiných aktivit může učitel zabránit tomu, aby šikana neměla ve třídě šanci.

1.2 Specifika dětské skupiny dětí středního školního věku

Střední školní věk trvá od 8-9 let do 11-12 let, tj. do doby, kdy dítě přechází na 2. stupeň základní školy a začíná dospívat. V průběhu této fáze dochází k mnoha změnám, které jsou podmíněny sociálně, ale i biologicky. Na základě toho je lze považovat za přípravu na dobu dospívání.

V tomto období dochází především k tělesnému dozrávání. U dětí dochází k neúměrně velkému růstu chodidel nohy ve vztahu k postavě, která se ještě nezačala vyťahovat. Vývoj tělesný i duševní u děvčat nastupuje dříve a může tak u nich vyvolat negativní odezvu. Tato odezva se může projevit například tím, že dívka odmítá jít na koupaliště nebo se před lidmi izoluje. Ranější dospívání chlapců nebývá tak obtížně prožíváno jako předčasné tělesné dospívání dívek. Nápadnost změn u dívek je také větší než u chlapců, kde se změny projevují především ve výšce postavy. U chlapců můžeme pozorovat především růst svalů, ale i celkový růst postavy.

Dítě středního školního věku je realista. Dále je také extravertované, obrácené ke světu a reálné podněty ovlivňují také jeho prožívání. Děti bývají optimistické, mají sklon interpretovat veškeré dění spíše pozitivním způsobem.

V období středního školního věku si již děti osvojily platná pravidla chování ve škole. V tomto věku se u nich začíná měnit i sebehodnocení, mění se jejich postoj k učiteli. Nejde již o emocionální vazbu mezi ním a žákem. Pro děti se stává důležitějším, zda jsou požadavky, které učitel od nich vyžaduje, v souladu s předem stanovenými pravidly. Pokud se však požadavky liší, dítě je pociťuje jako nespravedlivé a nechce se jimi řídit.

V období středního školního věku jsou již děti schopny si ve skupině vytvářet vlastní pravidla, vlastní normy, které jsou pro ně důležité. Pro děti jsou tudíž závazné, a pokud se dle nich nechovají, nejsou do třídního kolektivu přijaty. Dochází pak k izolaci, což mnohdy pro děti znamená raději se těmto normám podřídit. To může mít negativní vliv při vývoji šikany v dané skupině. Zatímco v mladším školním věku se setkáváme s počátečním stadiem šikany, ve středním školním věku mohou nastat stadia pokročilá. Děti se totiž nechtějí odlišovat od ostatních, nechtějí být ze skupiny vyčleňovány, a proto se chovají konformně. Raději šikaně přihlížejí, než by se jí postavily.

Děti v tomto věku se také učí jiným způsobům chování než v rodině. Jsou schopné vytvořit skupinu, která jedná jako celek, což se může projevovat

jak negativně, tak pozitivně. Záleží na tom, jaké typy dětí v dané skupině jsou, zda se chovají podle daných norem. Pokud do třídy přijde nový žák a skupina se rozhodne ho do své party nezačlenit, může se snadno přihodit, že se toto dítě stane obětí šikany.

Tato skutečnost souvisí i s tím, že se děti stávají samostatnějšími také v názorech na ostatní, na své spolužáky. Hodnoceny jsou zjevné projevy, ale také zda jim jsou tyto projevy příjemné nebo ne. Populární jsou více děti, které mají smysl pro humor, jsou veselé, přátelské, které nejsou sobecké. Nepopulárním se stává žák, který neodpovídá požadavkům vrstevníků, je něčím jiný, nějak nepříjemný. Ten pak může být předmětem šikany.

2. První pomoc ve světě šikany na 1. stupni ZŠ

2.1 Diagnostika

Co dělat, když máme podezření, že se ve skupině rozmohla šikana? Jak postupovat a jak šikanu řešit? Na tyto otázky si již v zápětí odpovíme.

V první řadě bychom si měli být vědomi svého postavení a měli bychom si všimnout svého okolí, dále bychom měli sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň spolupráce nebo rivalry. Lovasová (2005) uvádí, že je určitě výhodou, když se o svá pozorování podělíme i s kolegy. V případě, že odhalíme mezi dětmi šikanu, musíme zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. Tento rozhodný a nekompromisní postoj je důležitý pro oběť, které tím poskytujeme podporu a ochranu, ale i pro ostatní děti, které by měly poznat, že v humánní společnosti se takové chování netoleruje. Po odhalení události by měl následovat veřejný a přiměřený postih šikanujícího dítěte, s tím, že dáme najevo, že neodsuzujeme je samotné, nýbrž jeho chování. (Lovasová, 2005, s. 16)

Říčan (1995, s. 54-55) uvádí, že pokud se dozvíme o konkrétním případě šikany, je důležité především zachovat klid. Tím, že se rozčílíme, můžeme agresorům poskytnout dodatečnou vítanou zábavu a zlepšíme jejich pozici. Musíme ale také dát jasně najevo nesouhlas s tím, co se stalo. Výraz hněvu a odsouzení by měl mít takovou formu, která děti přesvědčí a navodí u nich stejnou emoci. Říčan (1995) doporučuje, abychom si v klidu promysleli a zároveň si nacvičili několik vět vhodných

pro takovou situaci. Podle Říčana je dobré si je nahrát na magnetofon a sám sebe si poslechnout.

Každý vážnější případ šikany bychom měli oznámit řediteli školy. Musíme totiž za každou cenu uchránit oběť před dalším hrubým násilím. Pokud je případ již hodně vážný, oběť na několik dní zbavíme školní docházky, abychom získali čas záležitost vyřešit. Na druhé straně však Říčan (1995) uvádí, že „nejsou na místě projevy přehnaného soucitu.“ S agresory bychom měli jednat individuálně, zpravidla ne před třídou, protože bychom je tím mohli tlačit do vzdorného postoje. V méně závažných případech si postačíme s individuální domluvou, během níž agresor pochopí, že jeho čin odsuzujeme a na oběti nám osobně záleží. Tato domluva má obsahovat i hrozbu sankcemi, tzn. tresty. Říčan (1995, s. 56) uvádí několik druhů sankcí. Klasickou neformální sankcí je vyjádření nesouhlasu nebo hněvu, např. slovy: „Zklamal jsi mě, zlobím se na tebe“, s následující změnou chování vůči danému žákovi, který pak stále cítí, že je v trestu, dokud mu my jako učitelé neodpustíme. Mezi další sankce Říčan uvádí – zdržení žáka ve škole po vyučování; vyžadování náhrady za poškozený nebo zničený předmět; oznámení prohřešku rodičům; odvedení žáka tam, kde jsou právě rodiče, např. na pracoviště se žádostí, aby uplatnili svůj výchovný vliv a po zbytek dne převzali dítě do své péče; oficiální stížnost řediteli; oznámení prohřešku trenérovi, na němž dítěti záleží; oznámení prohřešku na schůzi rodičů nebo na shromáždění žáků několika tříd; vyloučení ze zájezdu na hory, na něj se dítě těší, nebo z nějaké jiné akce; umístění dítěte na nějaký čas do některé třídy nižšího ročníku; umístění dítěte o přestávkách do blízkosti pedagoga (na židli před kabinetem, do kanceláře školy); důtka, případně snížení známky z chování; přeložení na jinou školu; oznámení na policii; vyloučení ze školy; nařízení ochranné výchovy; umístění v diagnostickém ústavu; umístění v dětském domově.

Říčan (1995, s. 56) dále uvádí: „pokud víme, že na daného agresora žádná z uvedených sankcí neplatí, nebudeme plýtvat „slepou municí“, soustředíme se na to, abychom ho dostali ze školy.“ Při řešení šikany je též možná i hrozba trestem. Tato hrozba by však neměla být nesplnitelná. Někteří pedagogové varují před jakýmkoli trestem za šikanu. Agresor by se podle nich mohl zatvrdit a stát se ještě agresivnějším, mohl by se také mstít oběti. Podle Říčanova názoru můžeme takto postupovat jen u poměrně nevinných případů.

Podle Kolářová názoru (2005) si pedagog, který chce úspěšně šikanu odhalit, musí být vědom několika důležitých věcí:

Potřebuje být připraven na to, že změní na nějakou dobu svou profesi a stane se laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Bude postupovat podle vyšetřovací strategie a taktiky. Dále bude poskytovat ochranu a emoční podporu oběti, která se často nachází v krajní nouzi. Důležité **je nenechat se zmanipulovat a obelhat**.

Kolář (2005) uvádí případ, kdy vícekrát varoval třídního učitele, že dostal zprávu o tom, že konkrétní žák je pravděpodobně šikanován. Chlapec byl například viděn, jak stál u dveří třídy a plakal. Když se však Kolář později pedagoga zeptal, jak to dopadlo, odpověděl mu, že žák jakoukoliv šikanu popřel. A dodal: „Nic to nebylo.”

Poté Kolář požádal o nenápadné posláním vytipované oběti po vyučování k sobě do poradny. Následně mu telefonoval třídní učitel, že je to zbytečné, neboť se žákem právě teď mluvil a ten vypověděl, že mu nikdo nikdy nic neudělal, a tudíž že je všechno v pořádku. Dále pak Kolář uvádí (2005), že při osobním setkání s takovými žáky se mu téměř vždy podezření na šikanování potvrdilo.

Z toho případu vyplývá, že nesmíme dělat ukvapené závěry a vše si máme nejdříve důkladně prověřit. Neboť to, co se na první pohled může zdát, že šikana není, se lehko může zvrátit v pravý opak. To, že nám šikanovaný žák zalže, nesmíme brát vážně, neboť toto jednání je z důvodu strachu úplně normální. Je těžké se k žákovi blíže přiblížit a navázat vzájemnou důvěru.

Další věcí, s čím musíme počítat, je skutečnost, že se budeme muset citově a časově angažovat. To znamená, že budeme muset provést alespoň orientační rozhovor, a to především s obětí, ale i se žákem, který našel odvahu na zlo upozornit, nebo s jiným informátorem. Jestliže odhalíme, že jde skutečně o šikanování, **musíme si zajistit dostatečný prostor na vyšetřování**, Kolář (2005) uvádí minimálně jednu vyučovací jednotku.

Než se však začneme zabývat strategií a taktikou, musíme **odhadnout závažnosti onemocnění skupiny**, které umožní rozeznat, o jak složitý kriminalisticko-psychoterapeutický problém jde. Musíme tedy odhadnout *počáteční onemocnění* (první, druhý a třetí stupeň vývojové destrukce), kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou přijaty většinou. A dále pak *pokročilé onemocnění* (čtvrtý a pátý stupeň šikanování), kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování byly přijaty většinou, či dokonce všemi nebo téměř všemi členy skupiny. (Kolář, 2005, s. 110)

Je to důležité proto, protože u vyšetřování pokročilého onemocnění se vyžaduje náročnější přístup než u onemocnění počátečního. Kolář (2005) uvádí **přehled projevů**, které nám mohou usnadnit rozeznání pokročilého a počátečního stadia onemocnění.

Pro lepší orientaci, uvádíme tabulku, která značí *rysy chování, spolupráci, vztahy a celkovou atmosféru charakterizující různá stadia negativního vývoje skupiny*.

	Počáteční stadium	Pokročilé stadium
<i>Jak se oběti chovají a jak odpovídají.</i>	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.	Je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují své zranění bizarním způsobem.
<i>Jak svědkové spolupracují?</i>	Vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele.
<i>Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům?</i>	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo ho popírají.
<i>Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?</i>	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama.
<i>Jak se členové skupiny vztahují k trpící nebo zraněné oběti?</i>	Agresori nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.
<i>Jaká je atmosféra ve skupině?</i>	Malá soudržnost, nespolečenská, omezená, pokulhávající svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“.	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá.“

Dalším vodítkem může být *míra brutality a počet agresivních projevů*. U velmi vážných forem agrese (např. věšení, škrcení) můžeme předpokládat, že probíhala určitá příprava mírnějšími formami šikanování. Tudíž se tu jedná o pokročilé stadium.

Důležitým ukazatelem jsou i předběžné výpovědi, *jak dlouho šikanování probíhalo*. To, že šikanování trvalo déle než tři měsíce, nám naznačuje pravděpodobnost pokročilého stadia. Pokud odhalíme šikanu ve třetím ročníku střední školy, ukazuje nám to na pravděpodobnost delšího vývoje. Pokud však zachytíme šikanování na počátku utváření skupiny, značí nám to počáteční stadium. (Kolář, 2005, s. 111-112)

Počet obětí a agresorů je další důležitý faktor, který musíme znát. Jak uvádí Kolář (2005), v případě, že se dozvíme o větším počtu obětí (třech, čtyřech a více) a o větším počtu agresorů (třech, čtyřech a více), můžeme usuzovat na to, že ve skupině převládly normy šikanování. Pokud zde zjistíme, že se jedná o *pokročilé stadium*, **musíme** zajistit ochranu obětem, dále bychom neměli dělat zásadní kroky ve vyšetřování a naopak bychom měli využít možností spolupráce s některými odbornými pracovišti. U počátečního stadia však situaci můžeme zvládnout sami.

2.2 Strategie vyšetřování

Strategie vyšetřování vycházejí z tvrdé reality. V žádném případě **nemůžeme začít vyšetřování u podezřelých agresorů**. Nic bychom se totiž nedozvěděli a mohli bychom definitivně přijít o důkazy, nebo v nejhorším případě ohrozit zdraví a život obětí. Strategie, které uvádí Kolář (2005), jsou platné jak pro počáteční, tak pro pokročilá stadia, pro děti i pro mládež, pro všechny typy škol a školních zařízení. V praxi můžeme uplatnit především *dva typy strategií*:

A. Vzhledem k úrovni cílů:

- strategie zmapování symptomů, vnějšího obrazu – jevové stránky
- strategie postižení vnitřního vývoje – konstelace postojů k šikanování

B. Podle rozsahu vyšetřování:

- strategie globální (speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků)
- strategie lokální (dílní specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků)

Strategiemi, kterými se nyní budeme zabývat, jsou *strategie první pomoci* (tzn. lokální a vnější strategie), které takto vymezil Kolář (2005, s. 114-115). Zároveň se na tyto strategie ve své knize odkazuje i Bendl (2003, s. 60-61). Vlastní strategie zahrnuje pět kroků:

Prvním krokem vyšetřování je **rozhovor s informátory a oběťmi** o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátory, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli!).

Nalezení vhodných svědků je *krok druhý*, kdy budeme spolupracovat s informátory a s oběťmi. Vytipujeme proto členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat.

Třetím krokem je **individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky** (nikoliv konfrontace obětí a agresorů!). Zde většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se problémy, můžeme uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Tady se můžeme dopustit chyby, kdy společně vyšetřujeme svědky a agresory.

Čtvrtý krok je **zajištění ochrany obětem**. Tento krok není pevný a můžeme ho proto podle potřeby měnit. Někdy je totiž jasné již na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a proto bychom ji měli bezodkladně ochránit. Může to být například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. Při následném rozhovoru s obětí se tak domluvíme a zajistíme jí bezpečný odchod domů. Jak uvádí Kolář (2005, s. 114): „Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.” V některých mimořádných případech je nutné dlouhodobě uvolnit oběť ze školy nebo jí zajistit okamžitý přechod na jinou školu. Tato situace však nastává obvykle pouze u pokročilých šikan.

Posledním *pátým krokem* je **rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi**. Na tento krok musíme být vždy dobře připraveni, jinak to může být ztráta času. Musíme znát proto vnější obraz šikanování a musíme mít důkazy. Bez těchto důležitých informací se může stát, že nám agresori vše zapřou a podezření vyvrátí nebo zpochybní. Hrozí nám zde proto nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování”. Toto setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i je samé před následky jejich činů. Může použít taktiku „přitlačení ke zdi”. To znamená, že je upozorníme na to, že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, případně to bude ohlášeno policii apod. Také jim musíme

zdůraznit, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi. (Kolář, 2005, s. 114-115)

Všechny tyto kroky strategie jsou u běžných šikan nezbytné, tudíž nemůžeme žádný z nich vynechat. Zároveň si také musíme uvést čtyři hlavní zásady správného postupu, podle kterých bychom se měli řídit. Uvádí je ve své knize Říčan (1995, s. 51):

1. Chraň zdroj informací, neprozrad' ho.
2. Prozrad' co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.
3. Vyslechni poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontuj.
4. Všechny výpovědi si pečlivě zaznamenej.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování vnějšího obrazu šikanování. Je proto nezbytné nalézt *odpovědi na otázky*: Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí? Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem? Dále je důležitá odpověď na otázky – Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem? K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo? A jak dlouho šikanování trvá? (Kolář, 2005, s. 113)

Jak uvádí Kolář (2005), je dobré si jednotlivé výpovědi k těmto otázkám důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Neboť musíme mít jistotu, jak šikanování konkrétně probíhalo. „Nejdůležitější je vypracování přehledu hlavních typů agresorů (iniciátorů, aktivních účastníků a agresorů, kteří jsou současně obětí); u jejich jmen si poznamenáme přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali.” (Kolář, 2005, s. 114)

Měli bychom si také uvědomit, že zvolení taktiky u počáteční šikany a pokročilé šikany jsou různé. U pokročilé šikany vyšetřování vyžaduje vysoce odborné a psychologicky „tvrdší” postupy, protože organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Všichni nebo téměř všichni lžou a zapírají. U pokročilé šikany jsou typické křivé výpovědi a falešní svědkové. Zde je proto nutné tvořivě používat metody z kriminalistického výlechu a speciální diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí. V případě, kdy je oběť v nebezpečí života a hrozí ovlivňování svědků, bývá na místě uvalení vazby

na podezřelé agresory a jejich konfrontace. V tomto případě musíme mít výslech perfektně připraven.

U počátečních šikan není taktika k získání úplných a hodnověrných výpovědí závislá na speciálních metodách a není také nutná psychologická „tvrdość“. Metody mají charakter překvapení a skrytosti, abychom vyšetřovaného zaskočili a on nebyl připraven. Proto by neměl rozeznat, o co nám konkrétně jde. V tomto smyslu pak uskutečníme rozhovory s informátory, oběťmi a svědky (je-li to možné) tak, aby to ostatní nevěděli. Nalezení vhodných svědků u počáteční šikany není obtížné. Jde zde o to, abychom ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipovali žáky, kteří s obětí sympatizují, kamarádí s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáky nezávislé na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování. (Kolář, 2005, s. 115-116)

U „kriminallistické“ práce se svědky a agresory se Kolářovi (2005) osvědčila struktura vyšetřování, která zahrnuje „zahřívací předkolo“, „monolog“, „dialog“ a konfrontaci. Je na nás, zda ji použijeme celou, nebo jenom část. Záleží totiž na obtížnosti případu, který budeme řešit.

Zahřívací předkolo slouží k navození určité atmosféry. To, jak bude probíhat, záleží na tom, s kým jednáme. U některých svědků je dobrá podpora a povzbuzení. Základním pravidlem je zde zajištění bezpečnosti. Důležité je, abychom bojácné žáky přesvědčili, že jejich spolupráce nebude prozrazena. U falešných svědků a u agresorů je od počátku důležité pracovat s citovým napětím a navodit moment překvapení, šokovat. Kolář (2005) uvádí, že je výhodné, když agresor neví, že je šikanování prozrazeno, pak je totiž neustálým vyšetřováním obvykle zaskočen a nemá připravenou nepravdivou výpověď. Účinné bývá to, když jsou vyšetřovanému předloženy jednoznačné důkazy a detailní popisy jeho role při šikanování. Musíme ale dbát vždy na to, aby nepoznal, kdo na něj co vypověděl.

Při důkladnějším vyšetřování nebo při snaze lépe žáka poznat je užitečné zařazení **monologu**. Svědek nebo obviněný agresor má souvisle vypovídat, co se ve třídě dělo. Většinou tak na základě toho odhalíme, zda vyšetřovaný žák chce vypovídat pravdu, nebo ne. Někdy totiž poví něco, co ani nechtěl, nebo řekne to, na co by pravdivě neodpověděl, případně na co bychom se nezeptali. Jak uvádí Kolář (2005): „jde v podstatě o výslechovou praktiku zapletení do vlastní lži.“

Dialog je další částí struktury vyšetřování. Kolář (2005) ho zde definuje jako kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědi na ně. Pokud jde o jednoduché vyšetřování, můžeme dialog zařadit rovnou po rozehřívacím kole.

Jestliže se stane vyšetřování zvláště obtížné, je na místě zařadit **konfrontaci** mezi svědky. Když ani toto nepomůže, můžeme přikročit i ke konfrontaci mezi agresory. Znamená to, že se setkají dva vyšetřovaní tváří v tvář a pedagog reguluje jejich ujasňování rozporů ve výpovědích. Při konfrontaci je nutné pozorovat verbální i neverbální projevy. Kolář (2005) tvrdí, že je vhodné se přiblížit oběma vyšetřovaným žákům a pozorovat je zblízka. Zřetelně pak můžeme pocítit váhání, kolísání, nervozitu, ale i mrkání, zdvihnutí obočí, cukání v koutku, zčervenání tváří aj.

Další možnou taktiku, kterou můžeme při vyšetřování zvolit je *vedení rozhovoru*. Musíme mít na paměti, že provedení rozhovoru bude úplně jiné s oběťmi a jiné s agresory a svědky. Rozhovor s rodiči obětí a rozhovor s rodiči agresorů se bude také lišit. Velké odlišnosti budou i mezi konkrétními jednotlivci, a to například mezi různými agresory. Při uskutečnění rozhovoru s jednotlivými protagonisty šikanování musíme vědět, na co se zeptáme, ale i jak se zeptáme. Neboť u rozhovoru s obětí jsou vhodné spíše otázky otevřené, otázky projektivní a otázky s otevřeným koncem. Kolář (2005) uvádí: „málo vhodné bývají uzavřené otázky, na něž jsou odpovědi ano či ne. Tento typ otázek totiž dialog uzavírá.”

Kolář (2005, s. 119-120) uvádí příklad dvou rozhovorů, z nichž první díky uzavřeným otázkám záhy končí, zatímco druhý představuje nadějný rozjezd. V obou případech se tak jedná o rozhovor s obětí šikanování.

Rozhovor s uzavřenými otázkami

Pedagog: Karle, kluci tě šikanují?

Karel: Ne.

P: Tak tobě se u nás nelíbí?

K: Líbí.

P: Ty jsi ale brečel?

K: Ne.

P: Takže jsem se spletl, běž do třídy.

Rozhovor s nadějným začátkem

Pedagožka: Mně se zdá, že jsi nějak smutná.

Hana: Ale ne.

P: Vždyť jsi plakala. Napadlo mě, jestli ti někdo neublížil.

H: No, trochu holky.

P: Můžeš mi o tom říct něco víc?

H: Holky se mně smály, když jsme šly na tělocvik. (Hanka ztichla a mlčí. Pedagožka se mlčení nebojí a v tichosti čeká.)

H: (Hanka za chvíli pokračuje.) Smějou se mi, že mám staré tričko. Oni se mi posmívají i jindy.

P: Vidím, že jsi smutná. Trápí tě to? (Pedagožka reaguje soucitně, což je správné. Častou chybou bývá bagatelizování pocitů. Například „Ale vždyť to nic není.“ Nebo „Je to opravdu tak hrozný?“ Někdy je možné podle situace citlivě reagovat a nešťastníka pohladit.)

H: Hm (smutně)

P: A co ti dělají ještě jiného? Vzpomeň si ještě na něco? (Hanka se svěřuje s dalšími příklady ubližování.)

P: Máš ve třídě nějakou kamarádku?

H: Mám, ale má zakázáno se mnou mluvit.

P: Kdo jí to zakázal?

H: Je tam jedna holka, která všechny řídí a manipuluje...

Při uskutečnění rozhovoru potřebujeme také umět pracovat s neverbálními technikami a výslechovými praktikami. Do této komunikace patří zejména pohled očí, tělesná blízkost, vertikální vzájemná poloha. Situace, kdy se agresorovi díváme do očí, kdy se mu příliš přiblížíme, vstoupíme do jeho osobního prostoru, nebo jsme od něj naopak příliš vzdáleni, v něm může vyvolat napětí nebo ho zneklidnit. Proto bychom měli dbát na to, abychom řečí svého těla nevědomě neznejišťovali oběť a agresora naopak nezklidňovali.

U oběti výslechové praktiky nepoužíváme. Zde se uplatní tzv. aktivní naslouchání, ve kterém je nejdůležitější soucit a láska. Tento rozhovor má dítěti pomoci se rozhovořit. Kolář (2005) sem řadí povzbuzování, objasňování, parafrázování, zrcadlení pocitů, shrnutí a uznání. Při povzbuzování (např. Můžeš mi o tom říct víc?) je dobré užít neutrální slova a změnit tón hlasu.

2.3 Metody nápravy

K této části přistoupíme ve chvíli, kdy je vyšetřování šikany dokončeno a již víme, co jsme potřebovali vědět. Pro první pomoc můžeme použít dvě odlišné metody. Je to metoda vnějšího nátlaku a dále pak metoda usmíření.

Metoda vnějšího nátlaku neboli metoda restrikce se v pedagogické praxi využívá nejvíce. Záměr této metody spočívá v tom, aby byli viníci přinuceni strachem a trestem k zastavení agresivního chování a dodržování oficiálních norem.

Aby bylo zajištěno bezpečí všem ohroženým, je zapotřebí zahrnout do metody tři součásti, které uvádí Kolář (2005). Jedná se o individuální nebo komisionální pohovor, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochranu obětí.

Individuální nebo komisionální pohovor s agresory a jejich rodiči uskutečňujeme tehdy, když je případ úspěšně dokončen. Bez důkladné diagnostiky ztrácí jednání smysl a poté se z nepřipraveného rozhovoru stává fraška.

Komisionální pohovor může mít preventivně výchovný účinek. Ten je dán možností pracovat se skupinovou dynamikou a použít poměrně široké spektrum sankcí a trestů. V praxi se osvědčila tato orientační posloupnost:

- Seznámení rodičů s problémem
- Postupné vyjádření všech pedagogů
- Vyjádření žáka
- Vyjádření rodičů
- Rozhodování komise za zavřenými dveřmi
- Seznámení rodičů a žáka se závěrem komise

Seznámit rodiče s problémem by měl udělat člověk, který případ vyšetřil a má všechny potřebné poznatky k dispozici. Neměl by prozradit, odkud informace získal. Důležité je rodiče přesvědčit, že nechceme dítěti ublížit, ale pomoci mu. Zásadní chybou je ustoupit tlaku rodičů a prozradit zdroje informací nebo uskutečnit hromadnou konfrontaci s obětí. Vždy je možné rodičům nabídnout odvolání k nadřízeným a kontrolním orgánům.

Druhou nezbytnou součástí nátlakové metody je *oznámení o potrestání agresorů před celou třídou*. Měli bychom přesvědčit žáky, že pracovníci školy dokážou

spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými. Pedagog musí rozlišit počáteční a pokročilá stadia šikanování, neboť tento problém nelze předložit třídě ve všech případech stejným způsobem.

Poslední součástí metody nátlaku je zajištění *ochrany oběti*. Po vyšetření šikany nemůžeme ponechat oběť svému osudu, neboť šikanování může začít opět růst. Bezpečnost oběti může být posílena např. setkáváním pedagoga s upřímnými informátory, stanovením ochránců oběti, intenzivním sledováním situace včetně docházky oběti aj.

Druhou možností jak poskytnout první pomoc je **metoda usmíření**. Tato metoda se od předešlé podstatně liší. Sleduje se tu totiž vnitřní proměna vztahů mezi oběťmi a agresory. Je zde zdůrazněno řešení problému, změna agresivního postoje, domluva a následné usmíření mezi aktéry šikanování. Potrestání se u této metody nekoná. Naopak nastupuje společné hledání nápravy, které je řízené. O změnu se usiluje prostřednictvím sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním agresora, aby se vcítil do oběti, měl s ní soucit a pochopil její utrpení.

Tato metoda není naivní, je nutné však vědět, kdy ji použít, kdy má ještě naději na úspěch a kdy už může pouze ublížit nebo uškodit. Vždy tu ale existuje nějaké riziko, že se budou chtít útočníci pomstít. Při používání nedotažené metody se často stává, že jsou oběti tvrdě ztrestány za „bonzování“. Šikanování tedy pokračuje dále, i když byli viníci potrestáni. Oběť pak už raději mlčí, neboť má strach z další pomsty.

Tuto metodu lze použít u počátečních stadií šikany tj. u prvního a druhého stadia u dětí mladšího školního věku.

Při uplatňování metody usmíření bychom měli podle Koláře (2005, s. 128-129) zachovat následující posloupnost kroků.

Nejnutnější diagnostika – k vyšetřování použijeme:

- a) rozhovor s informátory a oběťmi
- b) nalezení vhodných svědků
- c) individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

Rozhovor s obětí

Oběti vysvětlíme, že nápravu je možné udělat dvěma způsoby. První je potrestání a druhá je společná domluva a usmíření. Potom společně zvažujeme o vhodném

způsobu. Důležité je, abychom přesvědčili žáka, že za ním stojíme a chceme mu opravdu pomoci.

Rozhovor s agresory

V této části vyšetřování zjistíme postoj agresora k dané situaci. Tento postoj můžeme ověřit např. použitím techniky neodeslaného dopisu oběti.

(Doslovný přepis neodeslaného dopisu agresora oběti)

Karle,

Myslím si, že to byla náhoda a že to nebylo nic úmyslného, chtěli jsme tě jenom zkoulovat a hodit do sněhu, podle mě nikdo neudělal přímo nic, aby tě zranil. Taký si myslím, že k tomu přispěla tvoje vysoká lámavost kostí. To, co jsme udělali tobě, jsme jiným dětem dělali i předtím, házeli je ze svahu a koulovali se. Asi jsi spadnul na nějaký kámen nebo něco tvrdého.

Z tohoto dopisu je zřejmé, že obranné mechanismy agresora jsou tuhé. Realita byla zcela jiná, než pachatel tvrdí. Kolář (2005) dále uvádí, že je velmi málo agresorů, kteří svého jednání začnou litovat a polepší se. Proto určujícím faktorem, zda se užije metoda usmíření, je téměř vždy postoj agresora, neboť oběť je většinou ta, která se usmíření nebrání.

Společné setkání a hledání nápravy

Kromě agresorů a obětí se usmíření účastní dle potřeby i další žáci. Když je to možné a zároveň v zájmu věci, pozveme žáky, kteří sympatizují s obětí. Cílem tohoto setkání je společné hledání nápravy a usmíření. S žáky provádíme různá cvičení. Např. požádáme agresora, aby se na chvíli stal obětí, a navozujeme mu představu, že je vystaven legracím a srandám, které dělal on druhým. Rozmlouváme s ním dále o tom, jak se cítí a jak to vidí v obráceném pohledu. Vhodné je zapojit i celou skupinu. Toto zapojení lze provést například sepsáním příběhu o šikanování, který se může podobat tomu našemu, ale také nemusí. Poté o tom společně diskutujeme. Následuje omluva a vzájemné usmíření. Všichni předkládají návrhy pro nápravu a nakonec se domluví další setkání za přijatelnou dobu, na kterém se po stanovené době situace posoudí. (Kolář, 2005, s. 130)

3. Prevence na 1. stupni ZŠ

Než se začneme zabývat samotnou prevencí proti šikaně, je nutné se zamyslet nad všeobecně známou myšlenkou, která spočívá v tom, že je lepší šikaně předcházet (dokud ještě nenastala), než ji následně odstraňovat.

Zároveň však platí, co zdůrazňuje Říčan (1995, s. 71), že „prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly.”

Říčan (1995, s. 71) zastává názor, že nebezpečí šikany lze snížit zejména „uplatňováním některých zásad, které všeobecně prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole.”

K tomu, jak šikaně předcházet patří mimo jiné i to – **vytvořit ve třídě atmosféru otevřenosti a vzájemné solidarity**. Měli bychom si uvědomit, že i v naší třídě se žáci snaží o to prosadit, kdo bude mít vliv na to, co se bude společně dělat a jak se to bude dělat. Zde se totiž každý žák tak trochu – a někdy velmi silně – snaží prosadit svá přání, uplatnit svou vůli. Děti se navzájem škádlí, dostávají se do sporů a opět se usmiřují, soupeří o prestiž a vliv a bojují o moc. My jako učitelé bychom měli v těchto případech usilovat o spravedlnost mezi dětmi, neboť prosazování spravedlnosti odedávna znamenalo především ochranu slabších před silnějšími. Měli bychom proto také využívat každé příležitosti k tomu, abychom tyto slabší jedince neustále povzbuzovali, dodali jim odvalu, posílili jejich sebevědomí, ale také bychom je měli ujistit o tom, že jsou stejně hodnotní jako ti ostatní. Dobré je jim dát i příležitost v něčem vyniknout nebo je zapojit do nějaké společné činnosti. Nejdůležitější věcí je však to, aby měly děti ve škole pocit bezpečí. Proto bychom měli děti naučit, že oznámit učiteli jednání, které je skutečně nebezpečné nebo vážně poškozuje ostatní děti, není žalování, nýbrž povinnost a nutnost.

Další možností, jak šikaně předcházet je – **podpora autority učitele**. Mohli bychom si říci, že je právě tato možnost prevence nepodstatná. Opak je ale pravdou, neboť úpadek autority je jednou z příčin současné krize společnosti. Měli bychom vědět, že pokud máme problémy s autoritou, máme právo obrátit se na ředitele nebo na zkušenějšího kolegu se žádostí o pomoc. Na prvním stupni je také velmi důležité, aby děti měly od prvního do pátého ročníku stejného učitele. Protože podle Říčana (1995, s. 77): „jen dlouhodobá kontinuita umožní učiteli žáky

dobře znát a poskytně dětem pocit bezpečí ve vztahu k pevnému bodu, jímž má být v tom chaotickém jarmarku školního dění právě ta jedna důvěryhodná a autoritativní (nikoli autoritářská) osoba, někdo, komu důvěřují a na koho spoléhají.”

Předcházet šikaně také můžeme tím, že **posílíme demokracii ve třídě a ve škole**. Zde jde především o styl jednání učitele s dětmi. Uvádíme proto určité zásady, které je nutno postupně budovat.

- Ptejme se dětí na jejich názory a přání.
- Dávejme dětem (při vhodných příležitostech – alespoň jednou denně) možnost volby.
- Pěstujme žákovskou samosprávu v rámci školy i v rámci jednotlivých tříd. Tzn. vyhledávejme příležitosti, kdy můžeme tuto samosprávu uplatnit, abychom děti učili vstupovat do role autority, aby uměly jednat jako zástupci skupiny s vyšší autoritou, která se s nimi radí a povzbuzuje jejich iniciativu.
- Otevřeně informujme rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo.
- Umožňujme rodičům co nejčastější přístup do školy.
- Podněcujme aktivitu rodičovské organizace na škole. Tzn. dávejme jí k dispozici co nejvíce informací, radme se s ní o důležitých rozhodnutích, žádejme ji o pomoc a přenášejme na ni v mezích platných předpisů co nejvíce zodpovědnosti.

Předcházet šikaně, jak uvádí Říčan (1995, s. 80), můžeme i prostřednictvím **ideové výchovy**. Ta spočívá v tom, že dětem vštěpujeme základní hodnoty, na nichž naše společnost stojí (např. úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost, čest). Měli bychom proto žákům význam těchto hodnot prakticky předvést. Tyto hodnoty sdělujeme „slovem a obrazem”, tj. ideově vychováváme. Myslím si, že by se tyto hodnoty měly vyzdvihovat a prolínat i do jiných vyučovacích předmětů, protože se na pojmy čest, svědomí nebo oběť nyní dost často zapomíná.

Princip kooperace ve výchově je další možné řešení, jak šikaně předcházet. Spočívá v tom, že zapojíme outsidersy do skupinových aktivit a dáme jim příležitost k tomu, aby byli platnými členy týmů. K tomu využíváme kooperativní učení, které uplatníme přímo ve výuce. Jde o to, že žákům ukládáme úkoly, které mají plnit

společně, přičemž úspěch závisí na všech členech spolupracujícího týmu. Podstatná je tu především skutečnost, že každého člena týmu hodnotíme za výkon celého týmu.

Další vhodnou prevencí šikany je **dozor ve škole**. Říčan (1995, s. 86) uvádí, že „čím více pedagogů nebo jiných dospělých je na chodbách během přestávek, v jídelně apod., tím méně příležitostí mají agresori k šikaně.” Říčan se ve své knize také zmiňuje o tzv. „inventuře” všech prostorů ve škole. Podle něho bychom měli místa, která jsou málo frekventovaná, pravidelně kontrolovat.

Práce s (potenciálními) agresory může být složitá, ale je to i jedná z mnoha možností, jak šikaně předcházet. Měli bychom se proto převážně snažit o to, abychom utlumili agresivní sklony u těchto dětí. Říčan (1995, s. 87) uvádí několik postupů řešení.

- Užívejme co nejvíce pochvaly.
- Zaměstnejme je činností, která je pro ně atraktivní a ve které mohou být úspěšné, případně i vyniknou.
- Učme je sociálním dovednostem, jež jim umožní dosahovat uspokojení konstruktivní činností.
- Povzbuzujme je empatií. Poskytněme jim zkušenost osobního citového příklonu, vědomí, že jsou milovány.
- Pomáhejme jim, aby si vybudovaly osobní perspektivu, aby věděly, co čekají od budoucnosti a kvůli čemu jim stojí za to chovat se hezky.

Další možností prevencí šikany může být podle Říčana (1995, s. 88) **„zmapování” situace ve škole pomocí anonymního dotazníku**, na jehož základě můžeme srovnat rozsah šikany na dané škole s určitým standardem a zároveň také můžeme s jeho pomocí srovnat navzájem jednotlivé třídy.

Prevence šikany má také jednu mimořádně důležitou složku – **výchovu k odolávání násilí**. Říčan (1995, s. 91) uvádí, že „je naší povinností vychovávat naše děti tak, aby se dovedly prát, aby se nebály ránu přijmout ani ránu dát.” V tělesné výchově bychom se měli proto zaměřit na to, aby dítě obstálo ve fyzickém střetnutí. Na základě toho potřebujeme, aby každé zdravé dítě dosáhlo alespoň minimální úrovně v síle, dovednosti, nebojácnosti a otužilosti. Na druhé straně však musíme od nejútlejšího věku pěstovat v dítěti soucit, například s mládětem vypadlým z hnízda, a také ho musíme učit ohleduplnosti vůči zvířatům ale i k druhým dětem. Měli bychom

si také uvědomit, že nácvik chvatů a úderů by měl být doprovázen výchovou ke kázi a sebeovládání.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

1.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit současný stav výskytu šikany v Libereckém kraji a současně také zjistit její možné sociální příčiny ve školní třídě, tedy se zaměřením na sociální faktory, jako je vztah mezi učitelem a žáky, vztahy mezi žáky navzájem, sociální komunikace a interakce. Na základě všech výsledků navrhneme doporučení pro zkvalitnění prevence šikany.

1.2 Stanovení hypotéz

Hypotéza č. 1

- u chlapců bude šikana větší než u dívek

Hypotéza č. 2

- psychická agrese bude převládat nad fyzickou agresí

Hypotéza č. 3

- šikana se objeví ve třídě, kde učitel nepodporuje u dětí spolupráci a vzájemnou pomoc

Hypotéza č. 4

- šikana se objeví ve třídě, kde učitel žáky nepovzbuzuje ani nepochvává

Hypotéza č. 5

- šikana se objeví ve třídě, kde žáci k učiteli nemají důvěru

Hypotéza č. 6

- šikana se objeví ve třídě, kde se vyskytuje favoritizmus

1.3 Složení respondentů

Výzkum jsme provedli v 5. ročnících na 1. stupni ZŠ a výsledky jsme získali z 10 tříd. Vzorky jsme obdrželi ze 3 škol v Liberci a ze 2 vesnických škol v oblasti Libereckého kraje. Dotazník vyplnilo 193 žáků.

Pro lepší orientaci uvádíme v tabulce počty žáků v jednotlivých školách (městských a vesnických):

Tab. 1 Počty žáků v jednotlivých školách

	chlapci	dívky	CELKEM
město 1	15	23	38
město 2	17	27	44
město 3	30	30	60
vesnice 1	7	10	17
vesnice 2	17	16	33

1.4 Metoda výzkumu (nástroje)

K získání informací jsme použili metodu dotazníku, neboť je to nejčastěji používaná metoda pro hromadné získávání údajů. Tato metoda vyžaduje krátký čas na vyplnění, což je právě výhodné pro žáky 1. stupně.

Pro účely našeho výzkumu jsme upravili depistážní dotazník šikanování podle Koláře (2005, s. 224–225) a doplnili ho o dalších 13 otázek, zaměřených na zkoumání sociálních příčin šikany. Otázky jsou formulovány jasně a srozumitelně, aby je pochopili všichni respondenti. V příloze č. 3 je dotazník uveden.

Dotazník obsahuje 24 otázek. Vyskytují se v něm tři typy otázek – uzavřené, otevřené a polouzavřené. *Uzavřené otázky* nabízejí hotové alternativní odpovědi. Úlohou respondenta je pouze označit vhodnou odpověď. *Otevřenou otázku* v dotazníku najdeme pouze jednu. Tento typ otázky dává respondentovi v odpovědi velkou volnost, nechávájí mu možnost samostatně se vyjádřit, dotazovaný není nijak ovlivněn. *Polouzavřené otázky* nabízejí různé odpovědi, ze kterých respondent nejprve volí

alternativní odpověď a zároveň tato otázka ještě žádá vysvětlení nebo objasnění v podobě otevřené otázky.

1.5 Realizace výzkumu

Před samotným výzkumem jsme dali vyplnit dotazník třem žákům ze ZŠ z 5. tříd. Na základě těchto tří zkušebních respondentů jsme zjistili, že otázkám děti rozumějí, ale že je ještě třeba zlepšit úpravu textu, neboť se v něm žáci moc neorientovali. Na základě této zkušenosti jsme dotazník opravili a znovu ho zadali třem žákům jiné ZŠ v 5. třídě, abychom si opravdu ověřili, zda je úprava textu již vyhovující. Otázky byly srozumitelné a žáci se v textu orientovali bez problémů.

Dotazníky jsme poté zadávali osobně. V každé třídě, kde měl být dotazník vyplněn, předcházel otevřený rozhovor s dětmi na téma, co vlastně šikana je a jak se projevuje. Když jsme zadávali dotazníky v poslední nejmenované ZŠ, setkali jsme se s názorem vedení, že by slovo šikana a šikanování neměli používat učitelé, ale ani děti, z důvodu hrubosti tohoto slova. Na základě tohoto sdělení jsme byli nuceni úvodní stranu dotazníku žákům vůbec nedávat a ve třídách toto slovo vůbec nepoužívat. V této základní škole jsme proto údaje o třídě a pohlaví respondenta uváděli nad 1. otázkou dotazníku. V ostatních základních školách jsme tyto údaje a také údaje o škole doplnili v úvodní části dotazníku, kde si děti mimo jiné měly ještě jednou možnost přechíst, co přesně šikana je. Utvrdili jsme se proto ve stoprocentním pochopení pojmu šikana.

Dále jsme žáky informovali o tom, že jejich odpovědi nebudou nikde zveřejněny ani zneužity proti nim. Bylo důležité podpořit maximálně pocit bezpečí žáků – z hlediska dosažení co nejvyšší objektivity výsledků. Před samotným vyplněním dotazníků jsme žákům ještě museli vysvětlit některá nejasná slova. Konkrétně se jednalo o slova – oblíbenec, neoblíbenec, soutěživá hra. Bylo také nutné žákům vysvětlit, jak postupovat v pokynech v rámečcích pod otázkami čísla 15, 18 a 21.

Pokud se během vyplňování dotazníků stalo, že některé dítě nějaké otázce neporozumělo, poskytli jsme mu individuální vysvětlení v době, kdy ostatní děti již pracovaly. Vyplňování nebylo časově omezeno. Ve většině tříd se jednalo o 20-25 minut. Po odevzdání každého dotazníku dítětem jsme pak ještě překontrolovali, zda dítě skutečně odpovědělo na všechny otázky.

Jsme si však vědomi toho, že i přes veškerou snahu zajistit co největší objektivitu tohoto výzkumu, mohl být výzkum ovlivněn několika nepříznivými faktory, které mohly narušit efektivitu dotazníkového šetření.

Dotazník jsme chtěli dát ještě do dvou základních škol Libereckého kraje, v těchto školách nám však výzkum nepovolili. V jedné základní škole nám dokonce řekli, že se u nich před nedávnem šikana v 5. třídě objevila, a dokonce se již prý ve třídě řešila. Kvůli tomu, abychom žákům znovu tuto nepříjemnou událost nepřipomínali, nám nebylo dovoleno výzkum na této škole uskutečnit.

Na další základní škole se nám stalo, že po rozdáni dotazníků přišel do třídy ředitel školy a začal šikanu řešit. Zde třídní agresor již nějakou dobu narušoval kolektiv, ale i výuku ze strany učitele. Po rozhovoru s učitelkou této třídy jsme dále zjistili, že se agresor již podrobil psychiatrickému vyšetření. Dále mi bylo také sděleno, že je kolektiv ve třídě značně narušen a že tam také vládne špatná atmosféra mezi dětmi. Možná i z tohoto důvodu ředitel školy přistoupil na jednání s dětmi bez přítomnosti agresora. Diskuze ředitele se žáky jsme se zúčastnit nemohli.

Při dotazníkovém šetření jsme se tedy skutečně přesvědčili o tom, že je šikana v dnešní době opravdu velmi vážný problém.

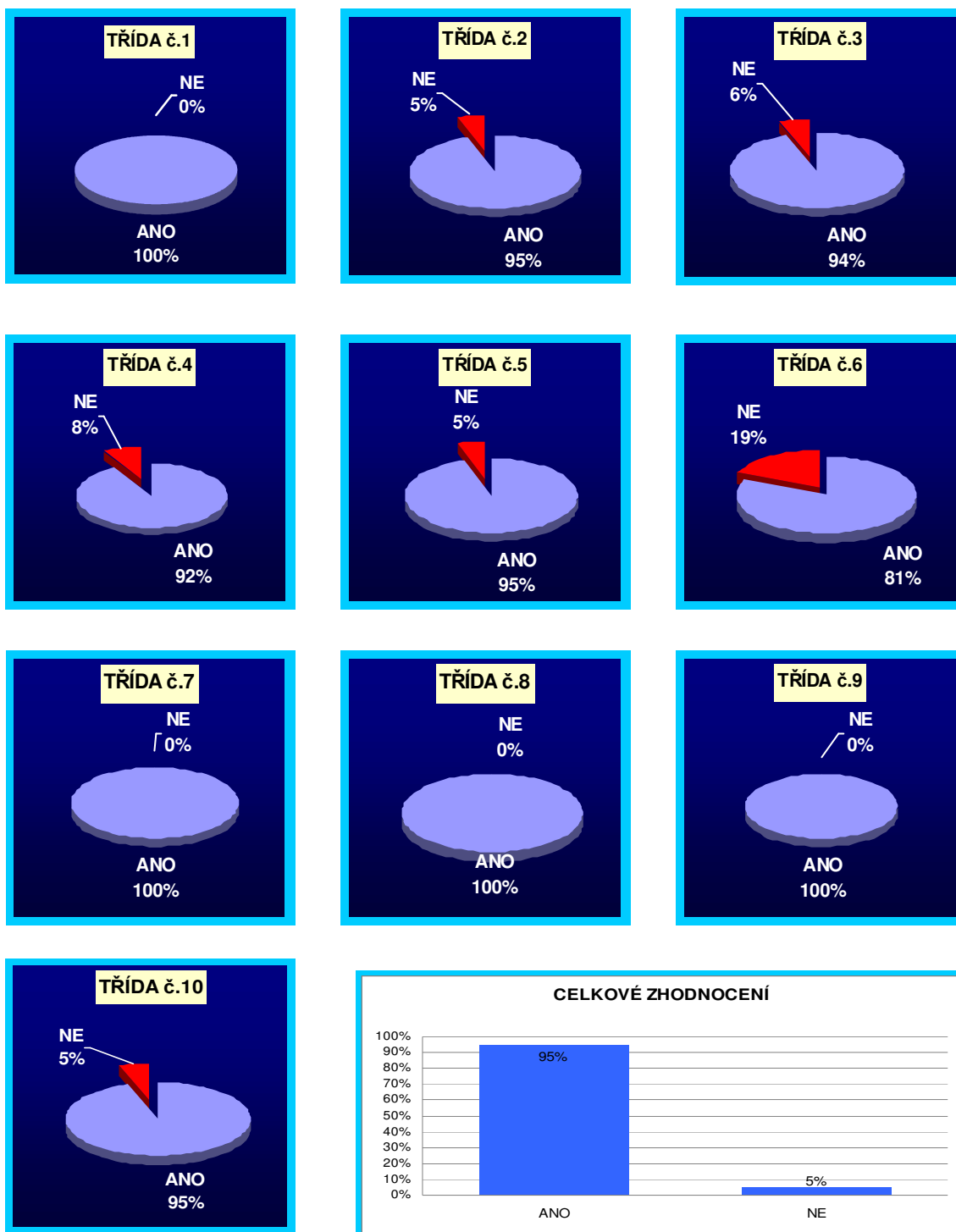
1.6 Vyhodnocení výzkumu

V následujících grafech prezentujeme výsledky našeho výzkumu. V otázkách 1 až 15 a v otázce 18 najdeme procentuální vyhodnocení každé třídy zvlášť, poté vždy na konci každé otázky uvádíme ještě její celkové zhodnocení – vyhodnocení ze všech respondentů.

U otázek 16, 17, 19 – 24 uvádíme pouze celkové zhodnocení ze všech respondentů.

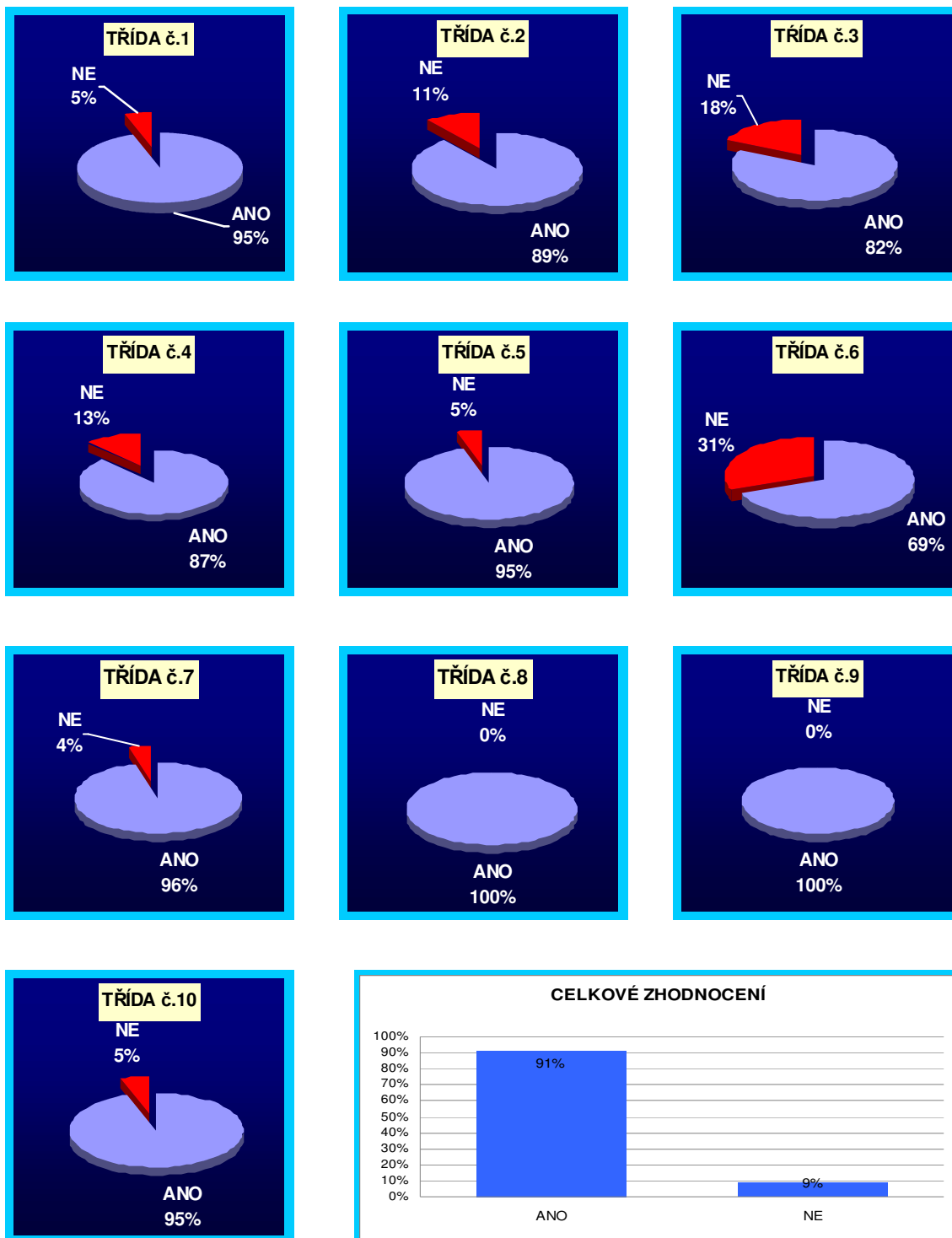
1. Jsi rád(a) v této třídě?

Graf 1: Porovnání tříd k otázce – Jsi rád(a) v této třídě?

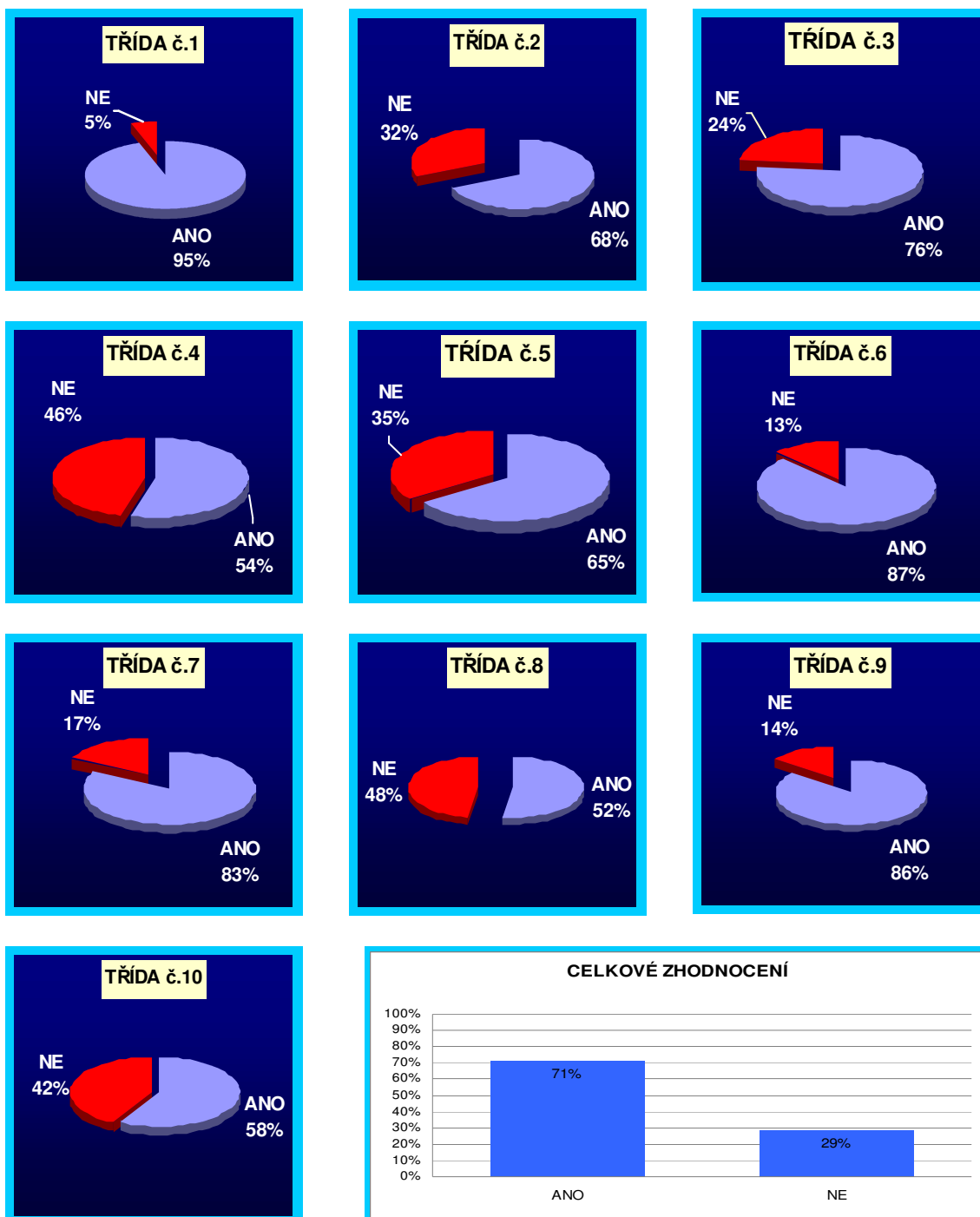
2. Je tvůj (tvá) učitel(ka) spravedlivý(á)?

Graf 2: Porovnání tříd k otázce – Je tvůj (tvá) učitel(ka) spravedlivý(á)?

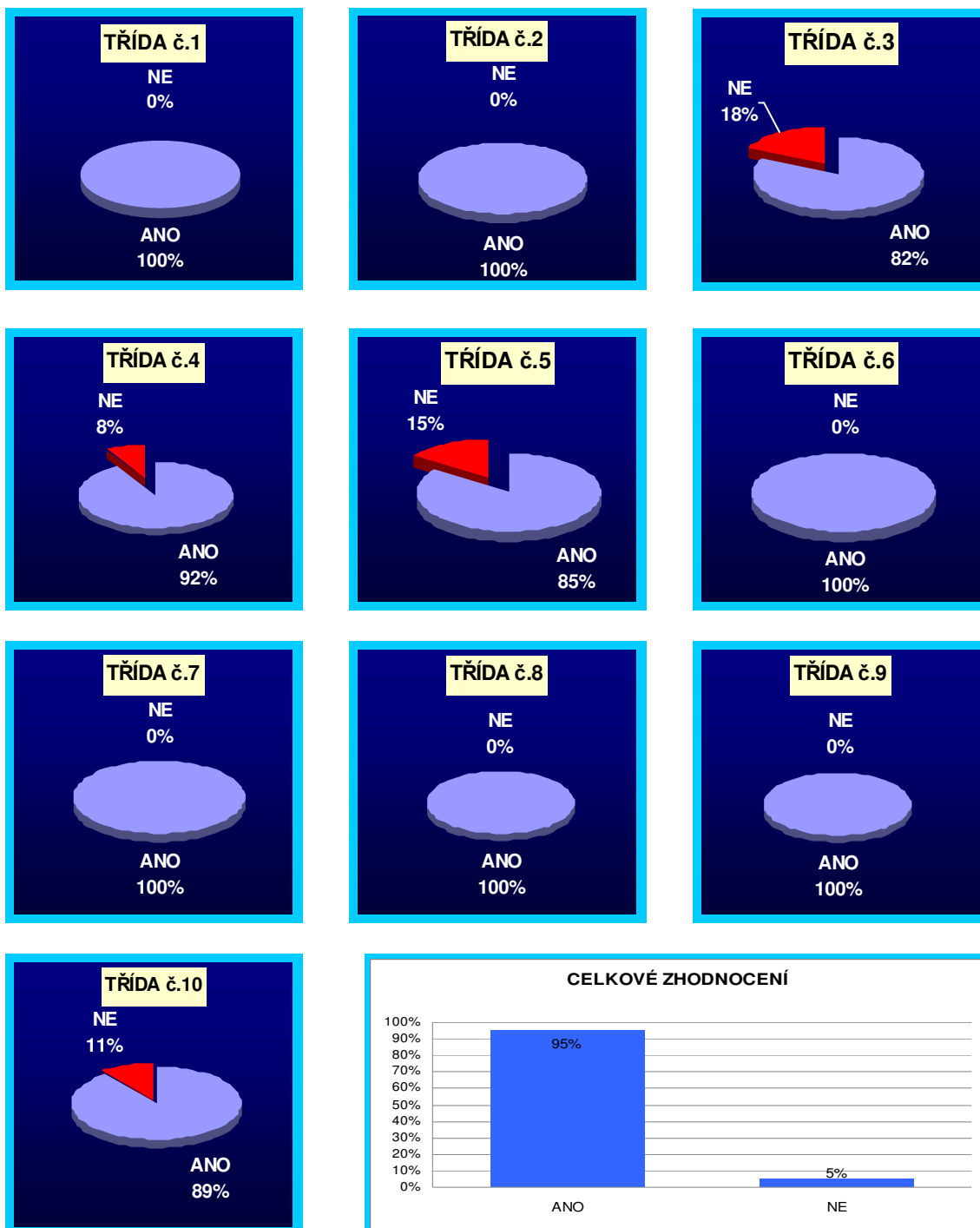
3. Obracíte se na svého učitele s prosbou o pomoc, když se ve třídě děje něco, co by nemělo, a vy si s tím nevíte rady?

Graf 3: Porovnání tříd k otázce – Obracíte se na svého učitele s prosbou o pomoc, když se ve třídě děje něco, co by nemělo, a vy si s tím nevíte rady?

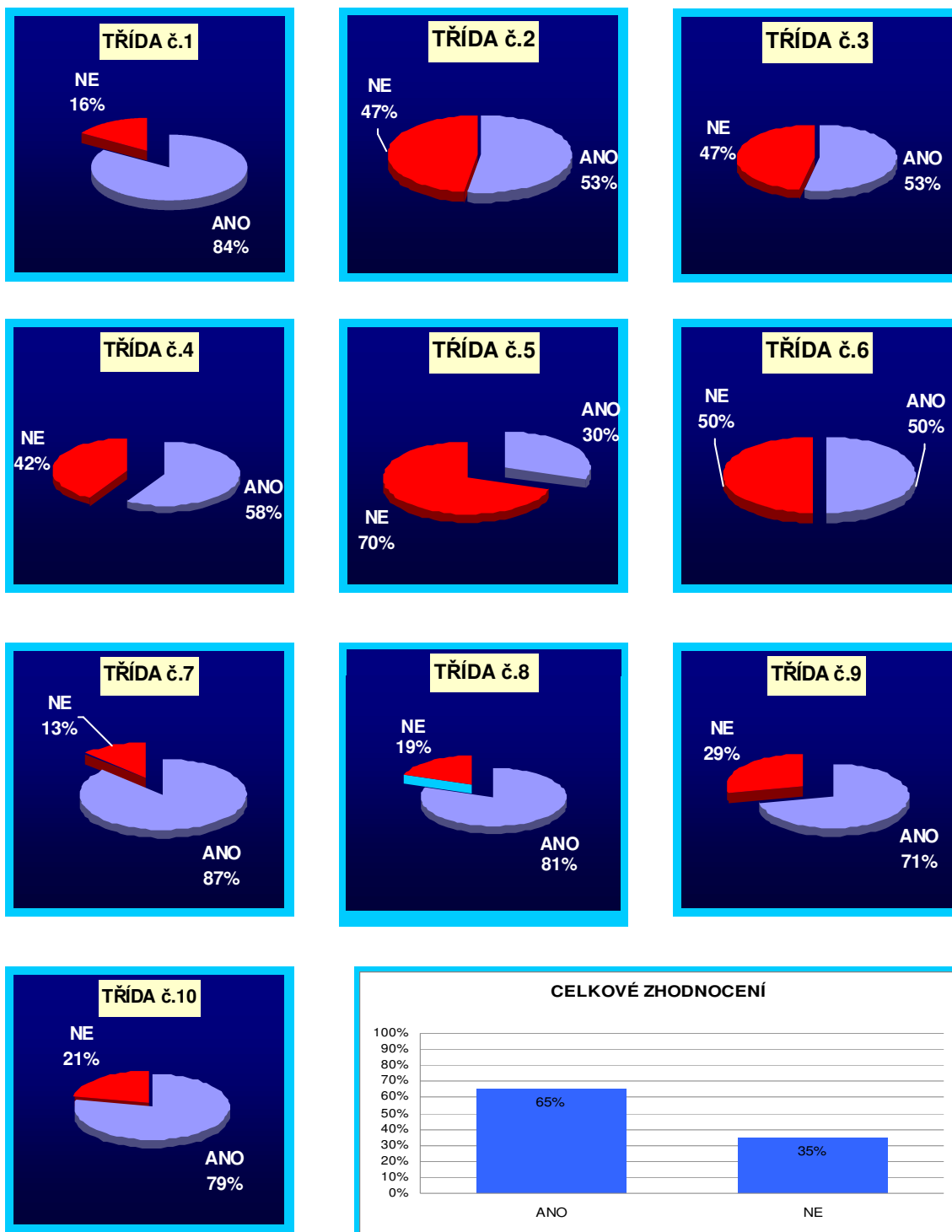
4. Pochválí tě učitel(ka), když se ti něco povede?

Graf 4: Porovnání tříd k otázce – Pochválí tě učitel(ka), když se něco povede?

5. Povzbudí tě učitel(ka), když se ti něco nepovede?

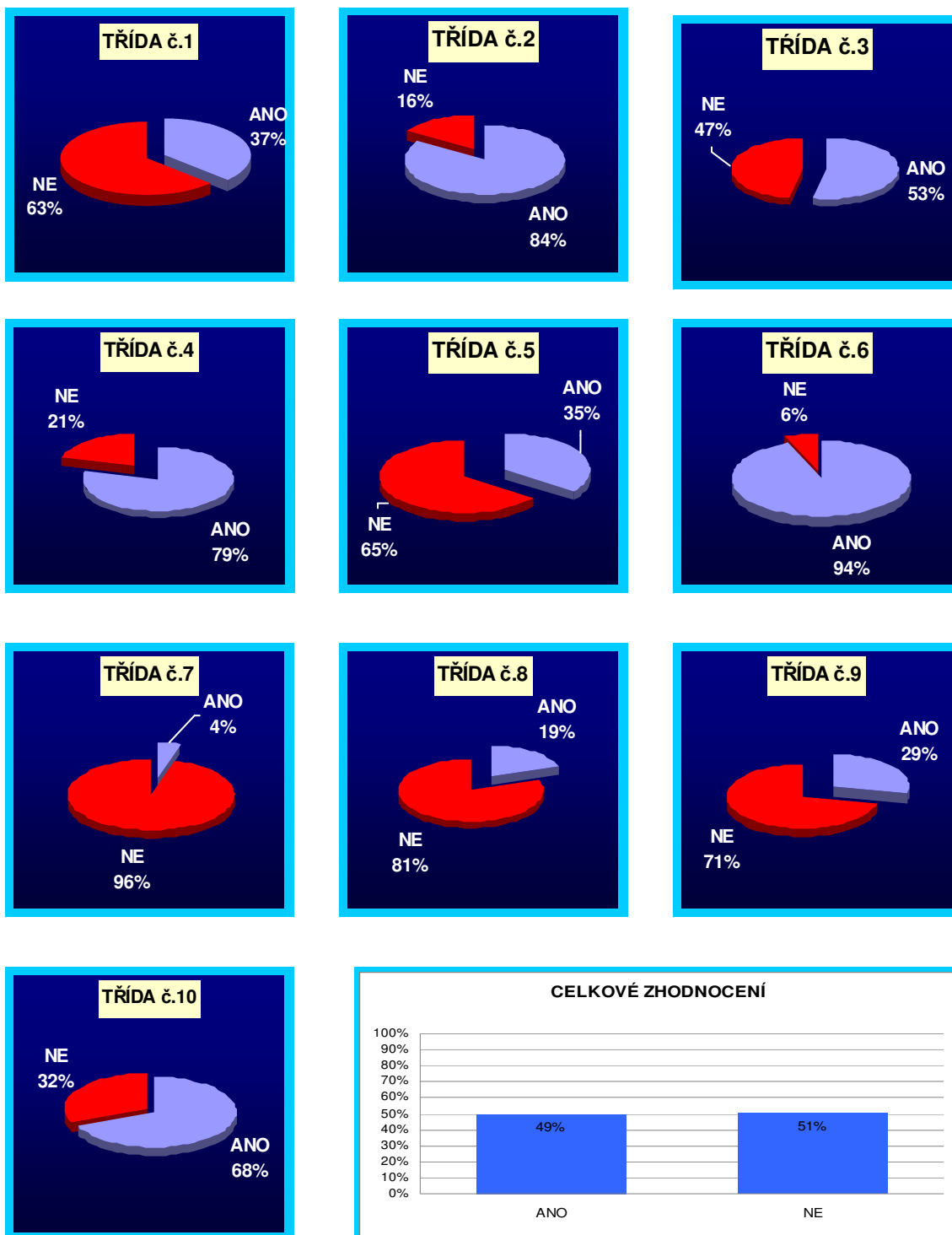
Graf 5: Porovnání tříd k otázce – Povzbudí tě učitel(ka), když se ti něco povede?

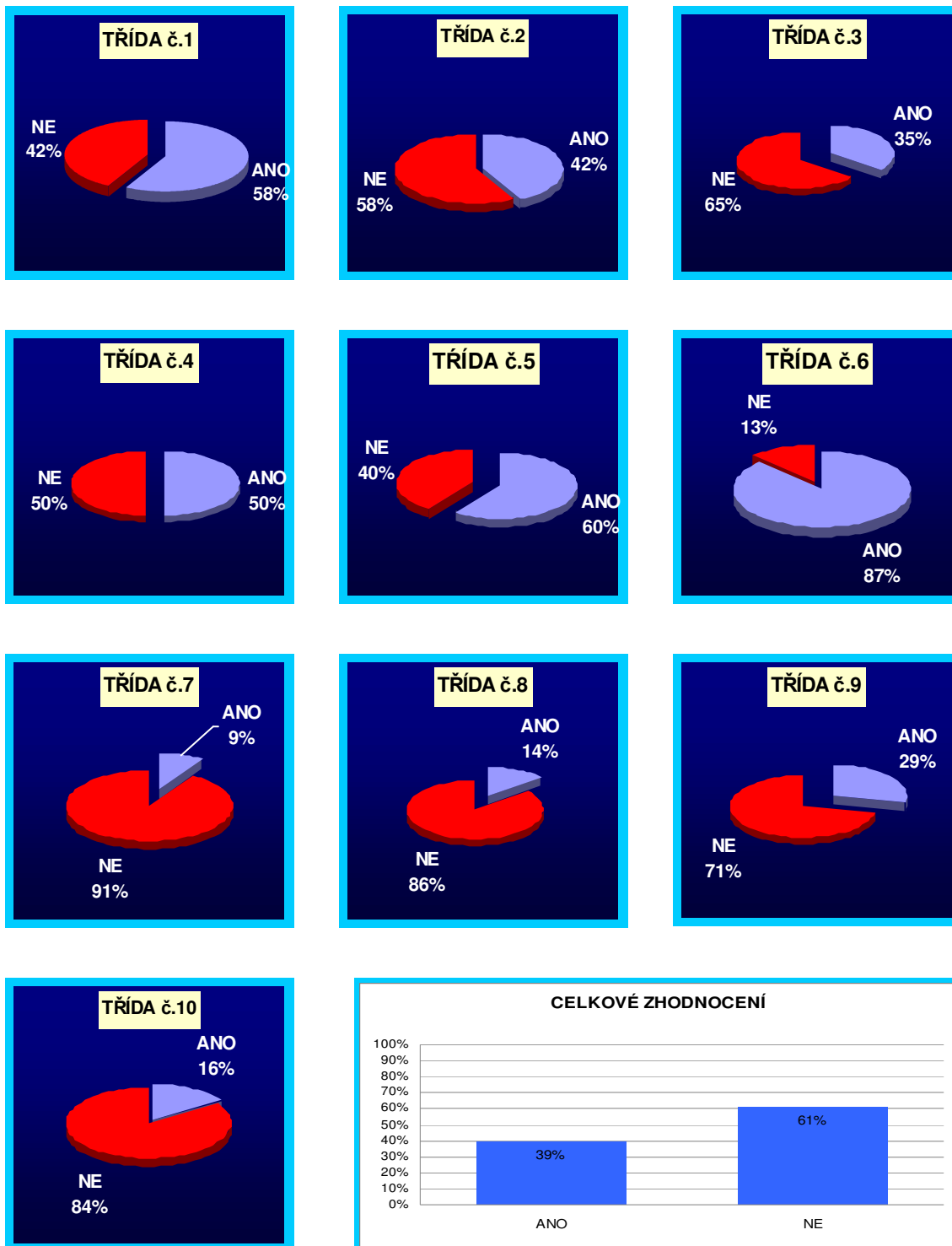
6. Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě oblíbenost?

Graf 6: Porovnání tříd k otázce – Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě oblíbenost?

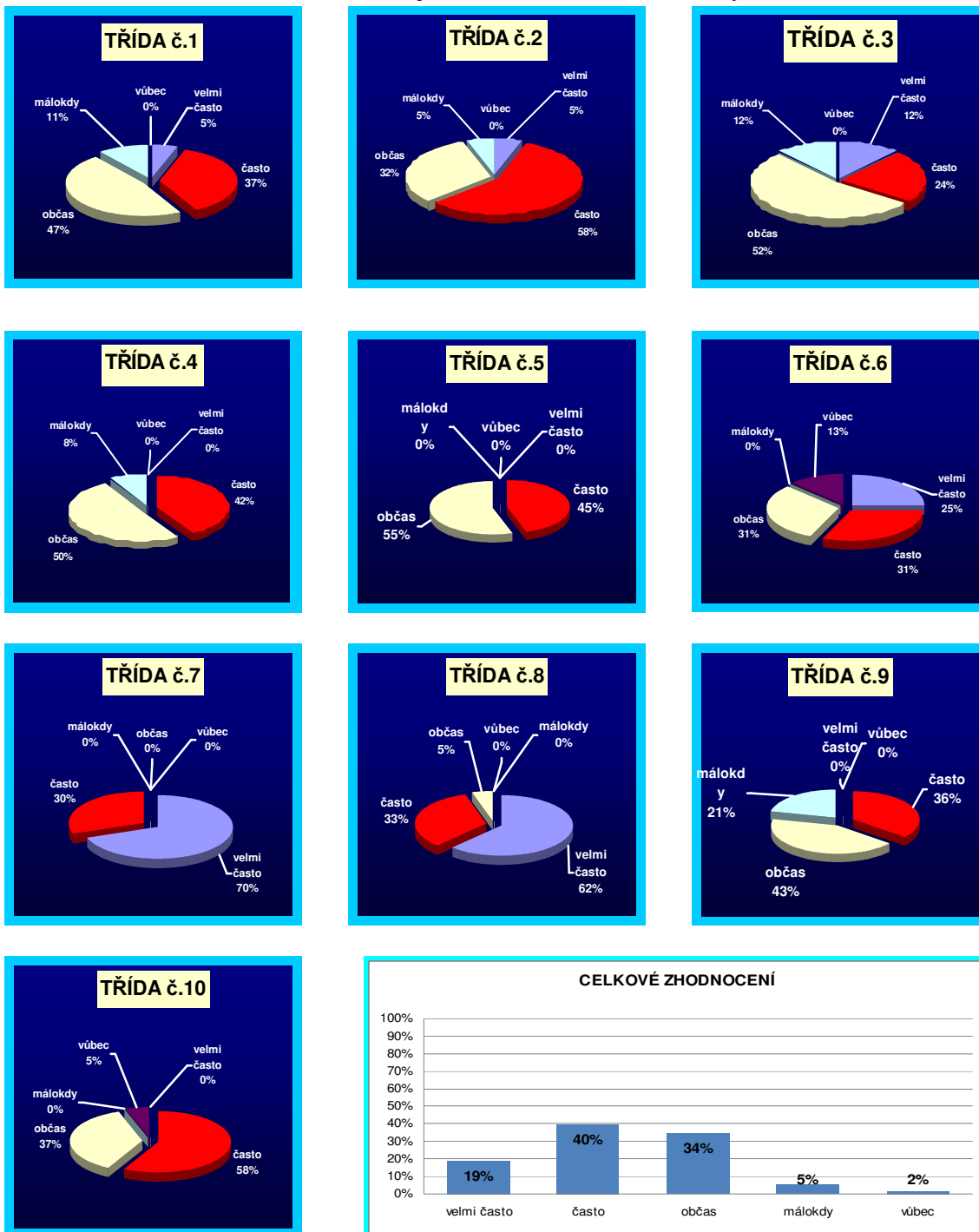
7. Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě neoblíbenost?

Graf 7: Porovnání tříd k otázce – Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě neoblíbenost?

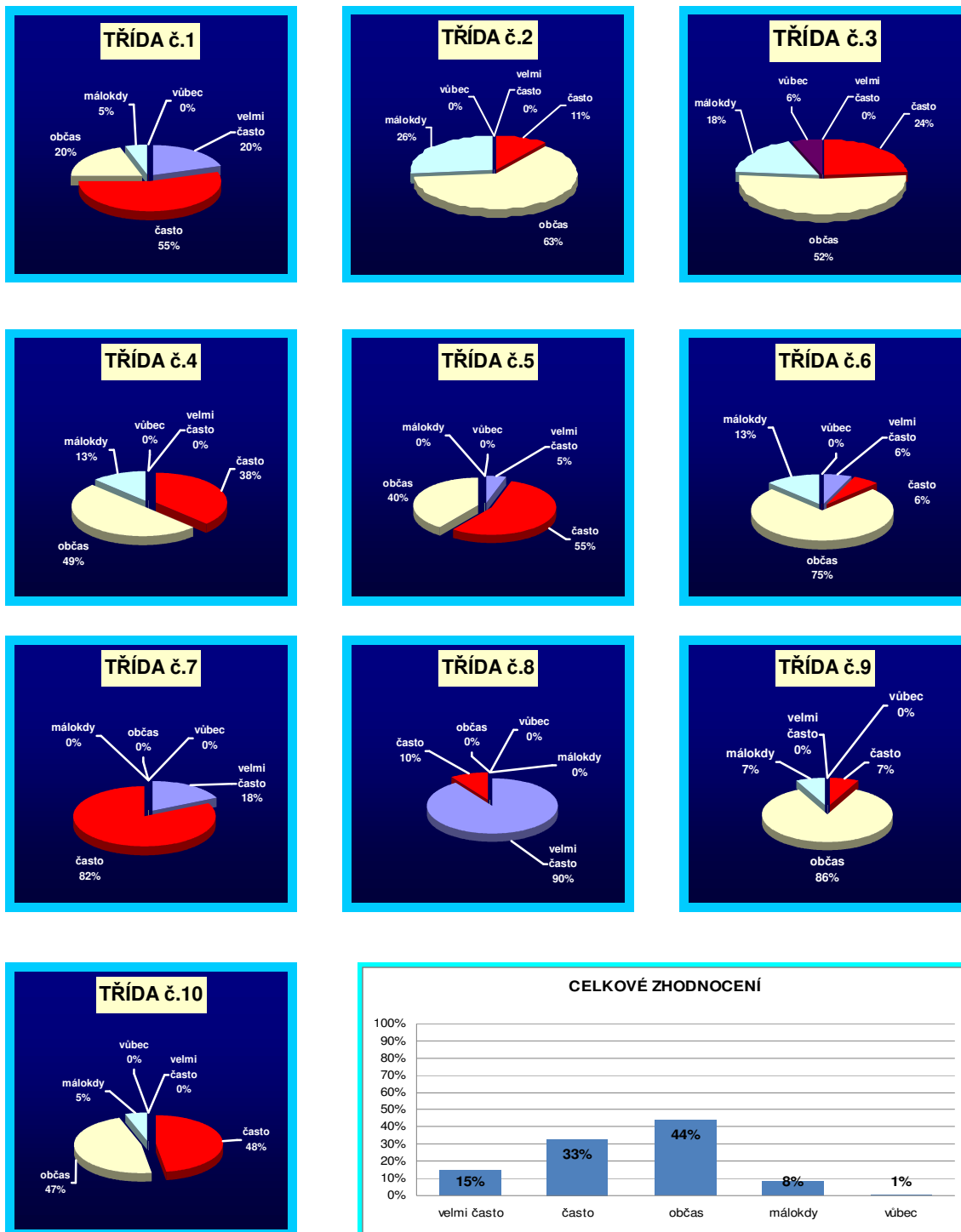
8. Hrajete v hodinách soutěživé hry?

Graf 8: Porovnání tříd k otázce – Hrajete v hodinách soutěživé hry?

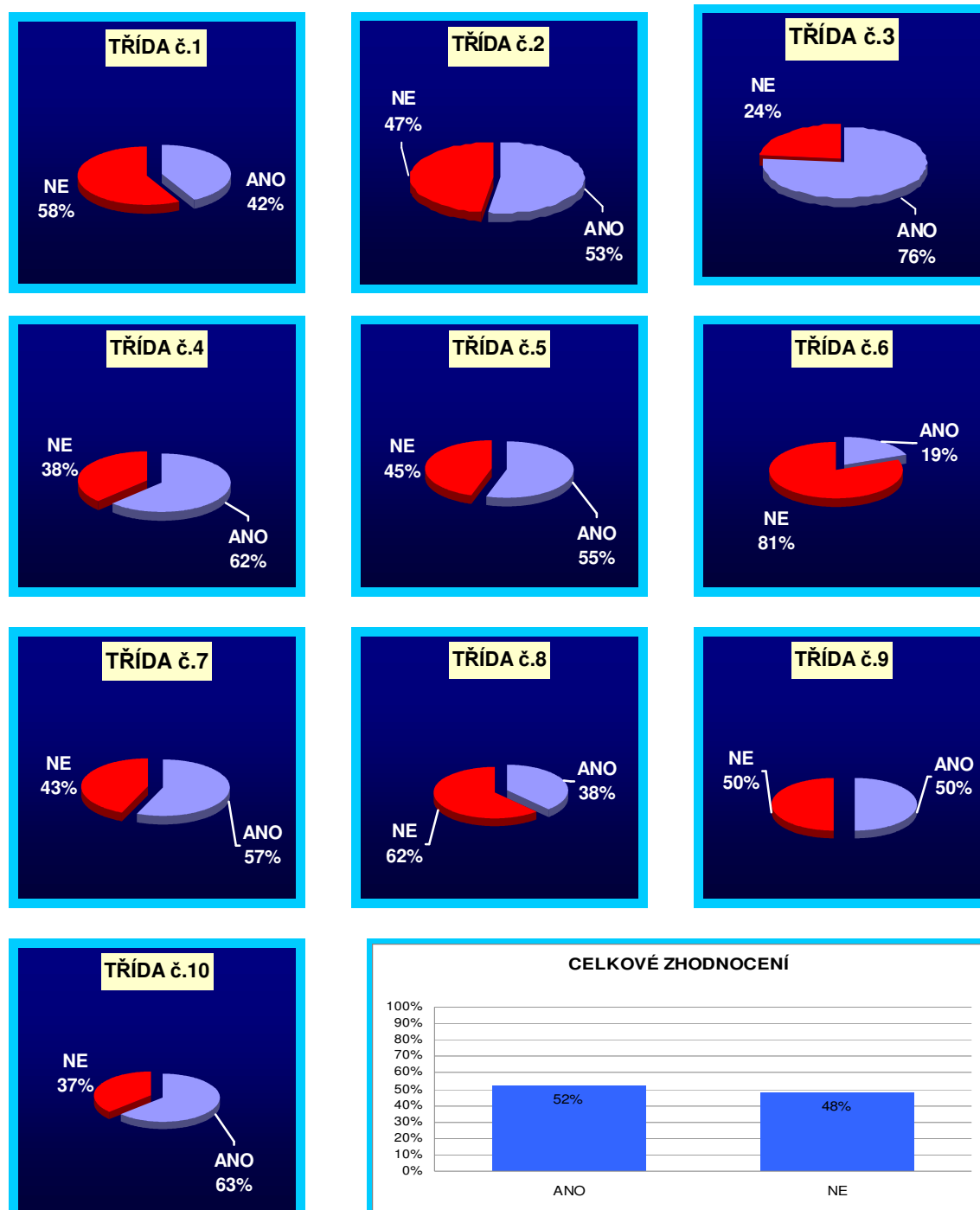
9. Pracujete v hodinách ve skupinkách?

Graf 9: Porovnání tříd k otázce – Pracujete v hodinách ve skupinkách?

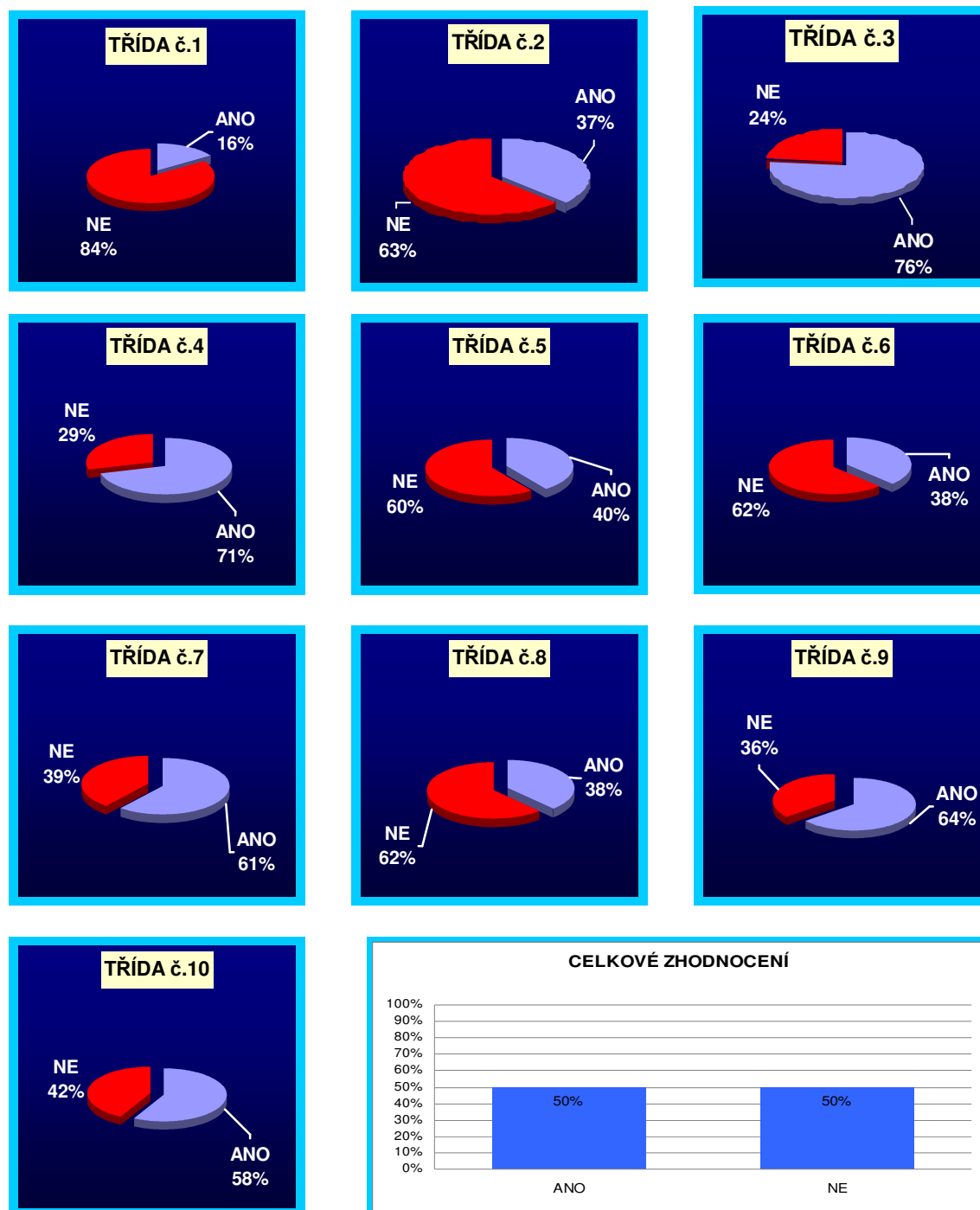
10. Dovolí ti učitel(ka) při hodině pomoci tvému spolužákovi, když si s nějakým úkolem neví rady?

Graf 10: Porovnání tříd k otázce – Dovolí ti učitel(ka) při hodině pomoci tvému spolužákovi, když si s nějakým úkolem neví rady?

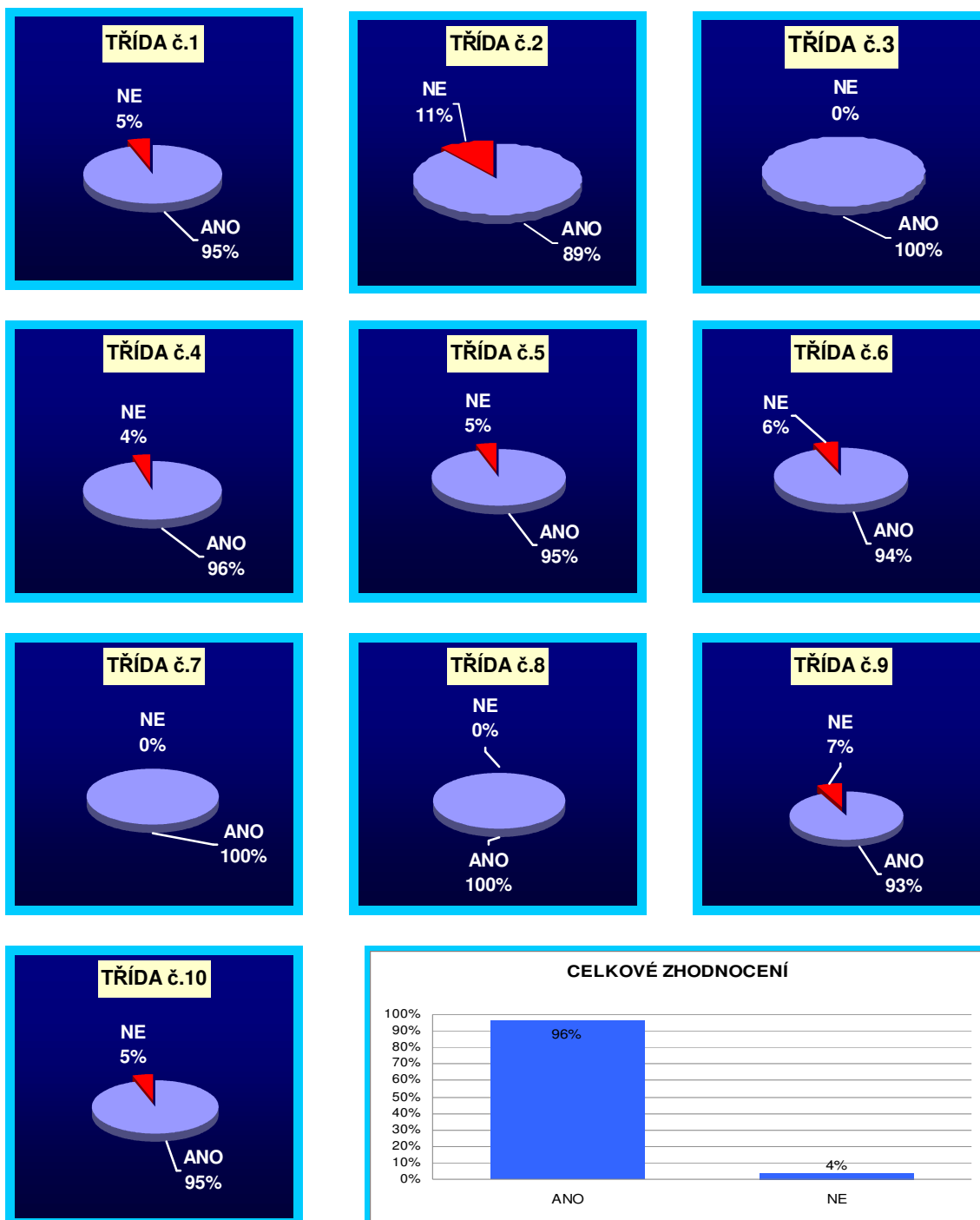
11. Můžeš ty se s někým poradit, když si s nějakým úkolem nevíš rady?

Graf 11: Porovnání tříd k otázce – Můžeš ty se s někým poradit, když si s nějakým úkolem nevíš rady?

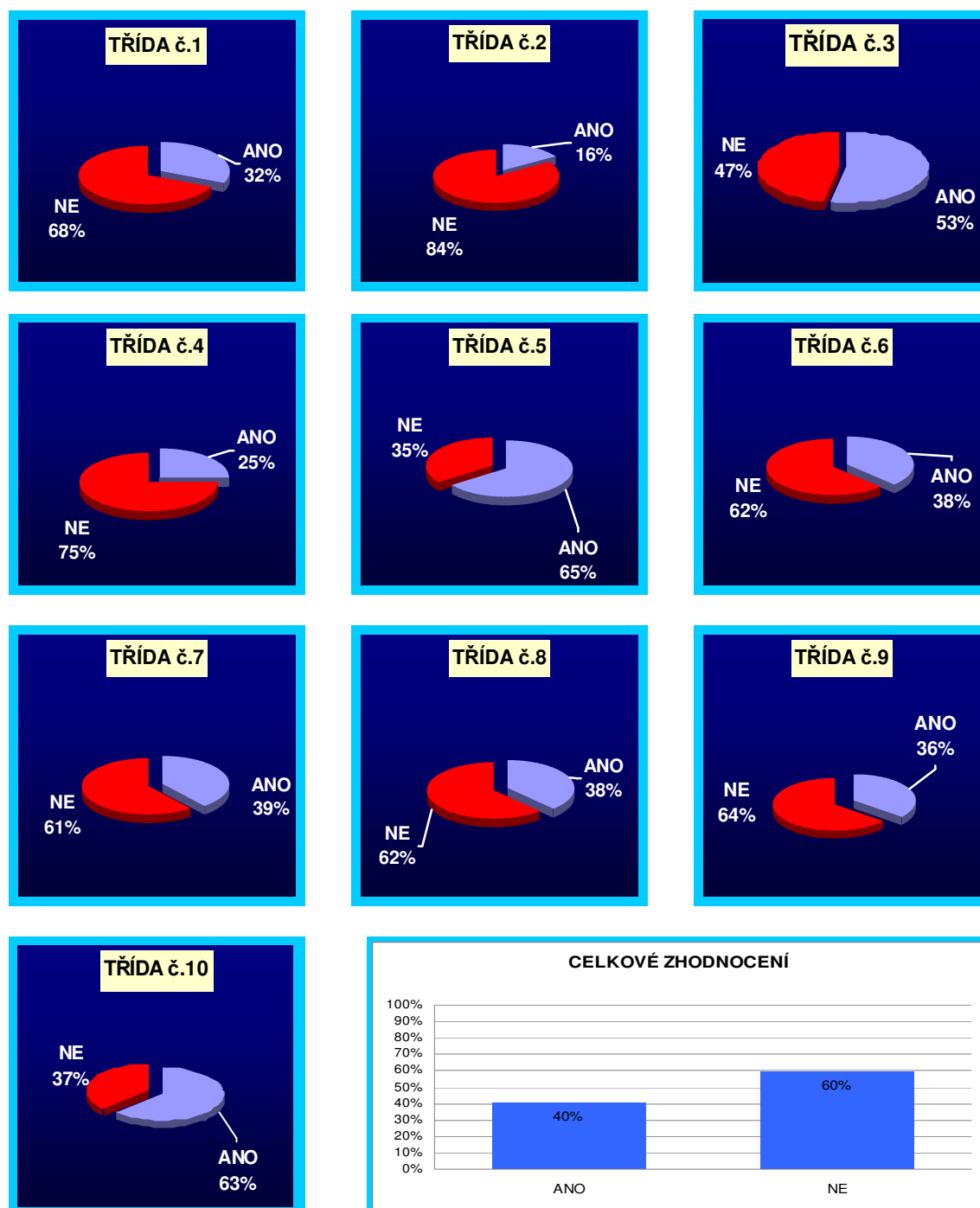
12. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Graf 12: Porovnání tříd k otázce – Máš ve třídě dobrého kamaráda?

13. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

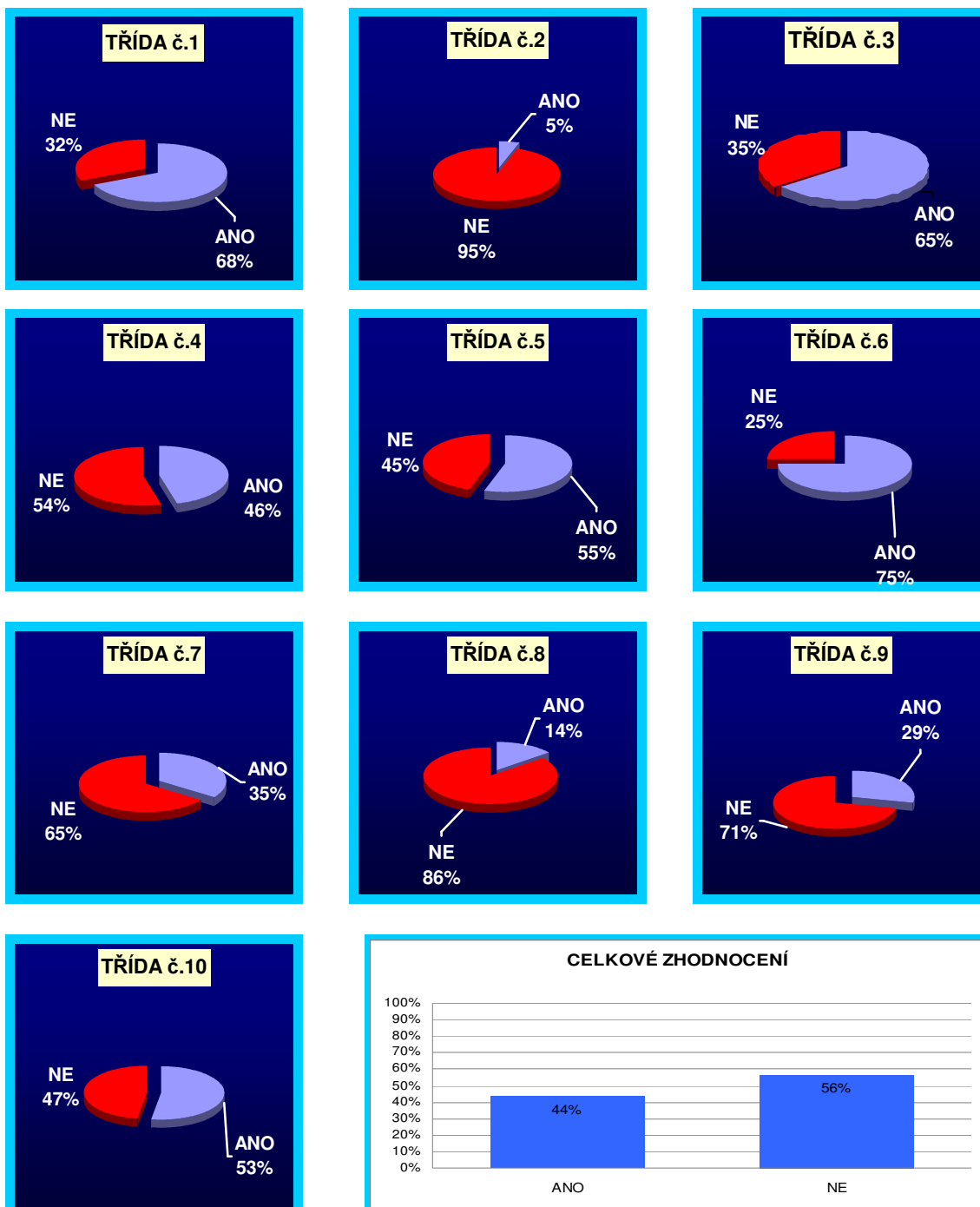
Graf 13: Porovnání tříd k otázce – Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

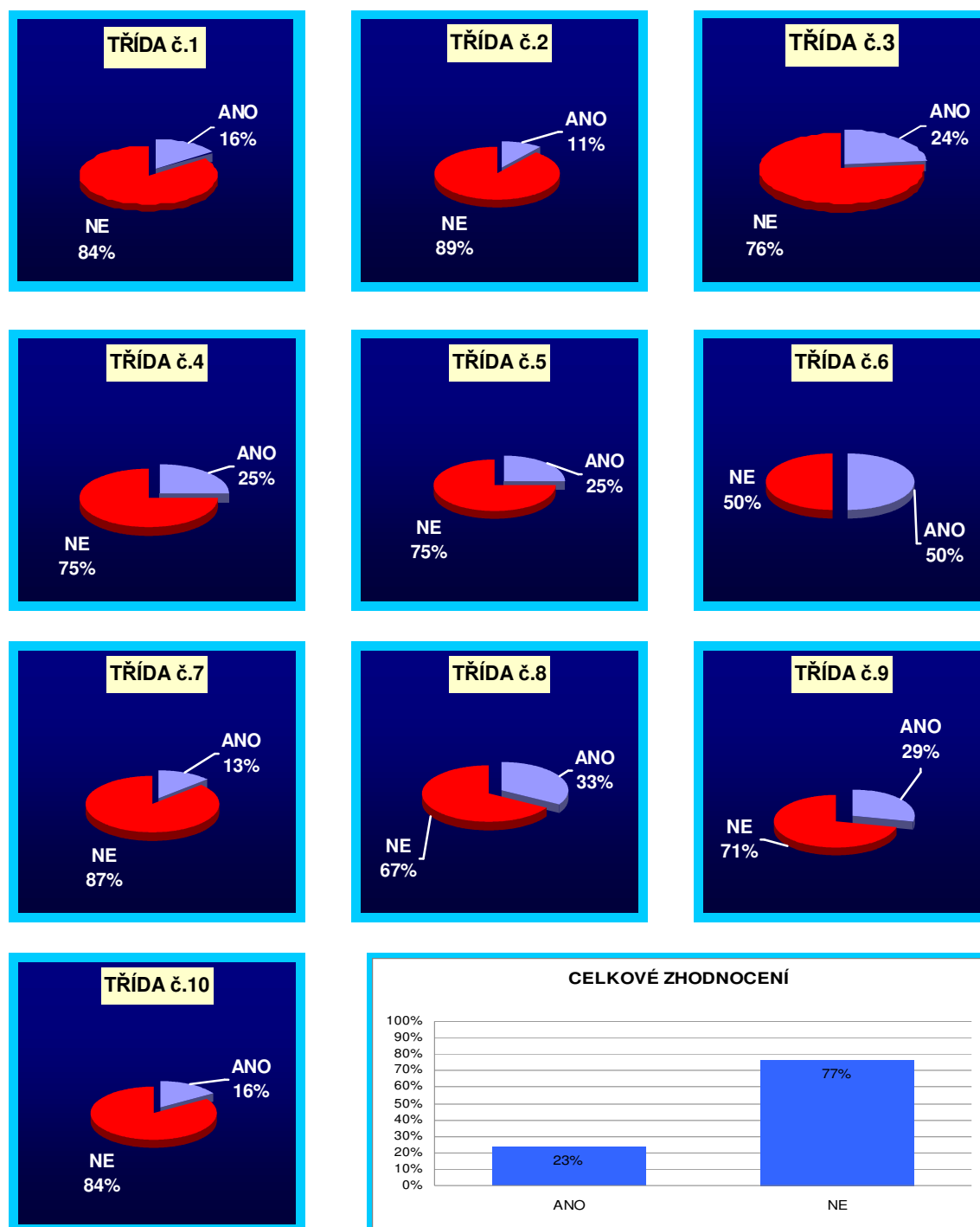
14. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze třídy?

Graf 14: Porovnání tříd k otázce – Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze třídy?

15. Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

Graf 15: Porovnání tříd k otázce – Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

16. Jak ti ubližují?

V tabulce jsme k jednotlivým typům ubližování přiřadili určitý počet respondentů, kteří na předchozí otázku odpověděli, že jim někdo ubližoval nebo ubližuje ze třídy. Jednotlivé typy agrese jsme seřadili od nejvyšší četnosti po tu nejnižší. Respondenti mohli zaškrtnout více odpovědí.

Tab. 2 Vyhodnocení otázky – Jak ti ubližují? (třída)

Slovní ubližování	NADÁVKY	24
	POMLUVY	20
	POSMĚCH	16
	PONIŽOVÁNÍ	15
	IGNOROVÁNÍ	2
Fyzické formy násilí	BITÍ	9
	KOPÁNÍ	5
	RÁNY PĚSTÍ	4
	FACKOVÁNÍ	3
	JINAK (štípání holčičími nehty)	1

17. Kde se to děje?

Respondenti, kteří na otázku 15 odpověděli, že jim někdo ze třídy ubližoval nebo ubližuje, dále pokračovali odpovědí na otázku „Kde se to děje?“. V následující tabulce jsme vyčíslili počty odpovědí na to místo, které respondenti uvedli jako místo ubližování. Jednotlivá místa ubližování jsou seřazena od nejvyšší četnosti po nejnižší. Respondenti zároveň mohli zaškrtnout i více správných odpovědí.

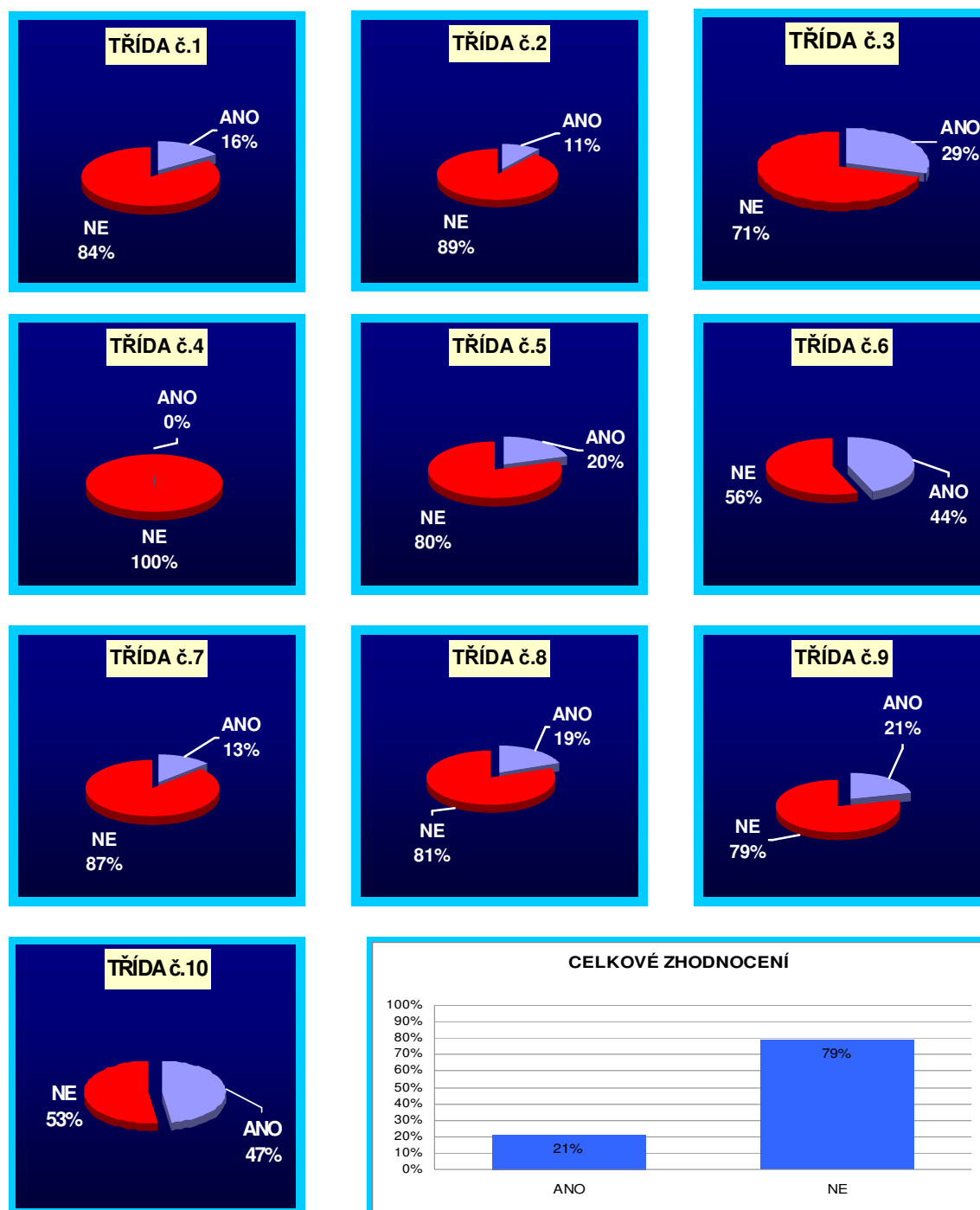
Tab. 3 Vyhodnocení otázky – Kde se to děje? (třída)

VE TŘÍDĚ	35
CESTOU DO ŠKOLY NEBO ZE ŠKOLY	8
V TĚLOCVIČNĚ	4
NA HŘIŠTI	4
JINAK (uvedeno níže)	4
NA CHODBĚ	3
V ŠATNĚ	3
V DRUŽINĚ	2
NA WC	2
V JÍDELNĚ	0

Z předešlé tabulky jsme zjistili, že je žákům, kterým ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy, nejvíce ubližováno ve třídě. K možnosti – Pokud jinde, tak kde? se vyjádřili čtyři respondenti, kteří uvedli, že se tak děje i před školou, všude jinde, venku o přestávce, ale také i cestou na tělocvik.

18. Ublížíje ti někdo ze školy?

Graf 16: Porovnání tříd k otázce – Ublížíje ti někdo ze školy?

19. Jak ti ubližují?

Následující tabulka udává celkové vyhodnocení k jednotlivým typům ubližování. Čísla v tabulce jsou vypočítána pouze z počtu respondentů, kteří odpověděli na předchozí otázku ANO, ubližuje mi někdo ze školy. Jednotlivé typy agrese jsou seřazeny od nejvyšší četnosti po tu nejnižší. Žáci i u této otázky mohli zaškrtnout více odpovědí.

Tab. 4 Vyhodnocení otázky – Jak ti ubližují? (škola)

Slovní ubližování	NADÁVKY	21
	POMLUVY	18
	POSMĚCH	13
	PONIŽOVÁNÍ	8
	IGNOROVÁNÍ	3
Fyzické formy násilí	BITÍ	8
	RÁNY PĚSTÍ	6
	KOPÁNÍ	3
	FACKOVÁNÍ	2
	JINAK	0

20. Kde se to děje?

Hodnoty v tabulce jsou vypočítány z počtu respondentů, kteří na otázku číslo 18 odpověděli ANO, ubližuje mi někdo ze školy. Místa, kde k agresi dochází, jsou seřazena podle hodnot četností – tedy od nejvyšší četnosti po nejnižší četnost. Respondenti mohli zaškrtnout více odpovědí.

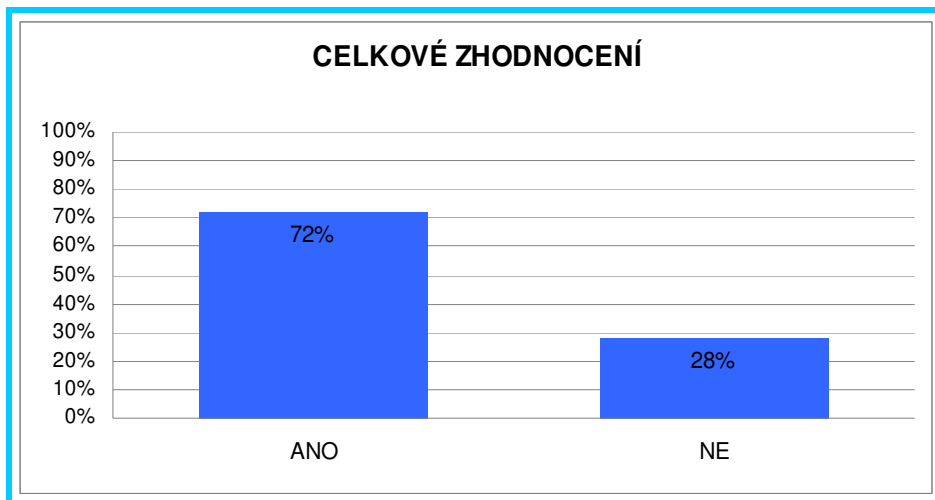
Tab. 5 Vyhodnocení otázky – Kde se to děje? (škola)

VE TŘÍDĚ	15
CESTOU DO ŠKOLY NEBO ZE ŠKOLY	10
NA CHODBĚ	8
V DRUŽINĚ	4
NA HŘIŠTI	3
V ŠATNĚ	3
JINAK (uvedeno níže)	3
V TĚLOCVIČNĚ	1
V JÍDELNĚ	1
NA WC	0

Z této tabulky jsme zjistili, že je žákům, kterým ubližoval nebo ubližuje někdo ze školy, nejvíce ubližováno ve třídě, ale také při cestě do školy nebo ze školy. K odpovědi – Pokud jinde, tak kde? doplnili odpověď tři respondenti. Napsali, že jim je ubližováno také před školou, na kroužku, ale i na zastávce.

21. Řekl(a) jsi o tom někomu?

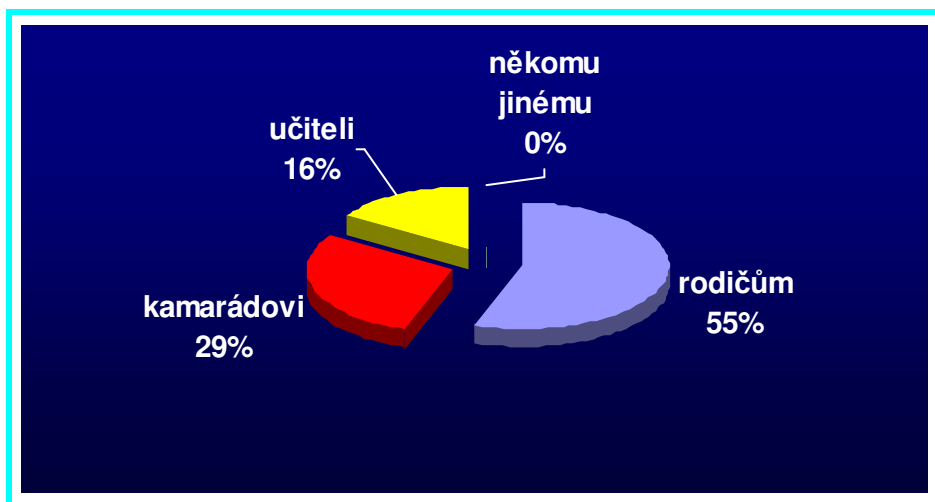
Graf 17: Celkové zhodnocení otázky – Řekl(a) jsi o tom někomu?

22. Komu jsi o tom řekl(a)?

Výsledky této otázky jsme zpracovali z počtu respondentů, kteří na otázku číslo 21 odpověděli, že o tom, že jim ubližuje někdo ze třídy, někomu řekli.

Graf 18: Celkové zhodnocení otázky – Komu jsi o tom řekl(a)?

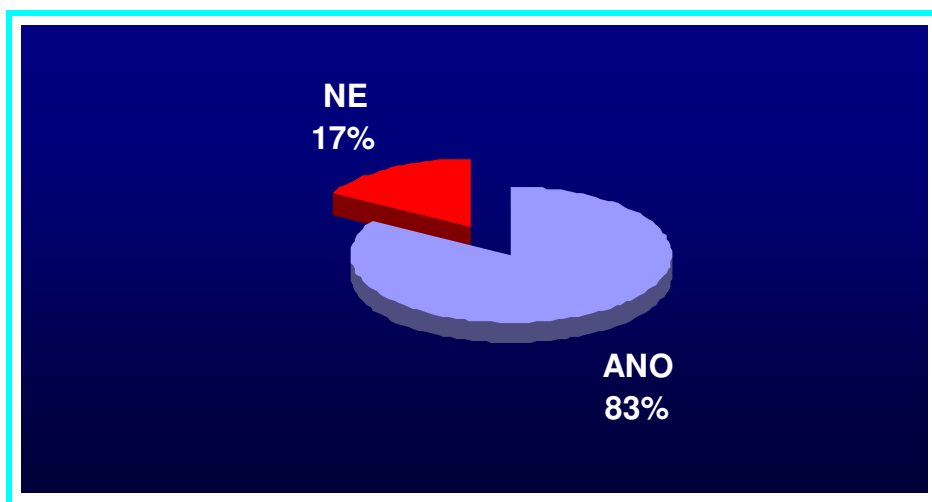

23. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

Hodnoty jsou dány z počtu respondentů, kteří v otázce číslo 21 zaškrtnuli, že o ubližování někomu řekli.

Graf 19: Celkové zhodnocení otázky – Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

24. Jak ti ten, komu jsi to řekl(a), pomohl?

Hodnoty v tabulce jsou dány z počtu respondentů, kteří na otázku číslo 23 odpověděli, že jim ten, komu o ubližování řekli, pomohl. Údaje o poskytnutí pomoci jsou seřazeny podle hodnot četností – tedy od nejvyšší četnosti po nejnižší četnost.

Tab. 6 Vyhodnocení otázky – Jak ti ten, komu jsi to řekl(a), pomohl?

Vyřídil to s agresorem osobně	10
Řekl to učiteli	8
Byl mi neustále nablízku	3
Radou, abych si nenechal nic líbit	2
Řekl to jeho rodičům	2

1.7 Vyhodnocení hypotéz

Hypotéza č. 1

- u chlapců bude šikana větší než u dívek

Tato hypotéza byla vyhodnocena na základě otázek 15 a 18. Při vyhodnocení této hypotézy jsme postupovali tak, že jsme vybrali pouze dotazníky těch žáků, kterým ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy a dotazníky těch žáků, kterým je ubližováno někým ze školy. Z tohoto vzorku jsme pak roztřídili dotazníky na chlapce a dívky a určili tak výskyt šikany u obou pohlaví.

Pro lepší orientaci uvádíme v tabulce počty šikanovaných žáků u jednotlivých tříd:

Tab. 7 Počty šikanovaných žáků

	chlapci	dívky
Třída č.1	1	2
Třída č.2	3	3
Třída č.3	2	2
Třída č.4	3	4
Třída č.5	5	2
Třída č.6	4	7
Třída č.7	1	3
Třída č.8	4	5
Třída č.9	2	2
Třída č.10	8	2
CELKEM	33	32
	(51%)	(49%)

Hypotéza se nám **potvrdila**, ale výsledky ukazují na to, že rozdíly mezi chlapci a dívkami jsou malé. Šikana se vyskytla v **49%** u dívek a v **51%** u chlapců.

Hypotéza č. 2

- psychická agrese bude převládat nad fyzickou agresí

Po celkovém vyhodnocení otázek číslo 16 a 19 jsme zjistili, že výrazněji převládá psychické ubližování nad fyzickou agresí. Tedy můžeme říci, že ignorováním, posmíváním, pomlouváním, ponižováním či nadávkami je dětem ubližováno nejvíce. Tato hypotéza se tedy opět **potvrdila**.

Nyní se pokusíme objasnit **hypotézy č. 3 – č. 6**.

Z výše uvedených výsledků jsme zjistili, že se šikana objevila v každé třídě. Z důvodu toho, abychom zmapovali problematiku jejího výskytu a mohli si tak zároveň odpovědět na stanovené hypotézy, jsme údaje o výskytu šikany zaznamenali názorně do tabulek. První tabulka znázorňuje problematiku žáků, kterým je ubližováno někým ze třídy nebo je ubližováno jejich spolužákovi ze třídy. V druhé tabulce jsou údaje týkající se ubližování žákovi nebo jeho spolužákovi jinými spolužáky ze školy. Hodnoty v tabulkách jsme seřadili od nejvyšší četnosti po tu nejnižší.

Tab. 8 Vyhodnocení otázek – Ublížíval tobě nebo tvému spolužákovi někdo ze třídy?
(otázky č. 14, 15)

TŘÍDA	ANO – ubližoval	NE – neubližoval
Třída č.6	62%	38%
Třída č.3	44%	56%
Třída č.1	42%	58%
Třída č.5	40%	60%
Třída č.4	35%	65%
Třída č.10	34%	66%
Třída č.9	29%	71%
Třída č.7	24%	76%
Třída č.8	24%	76%
Třída č.2	8%	92%

Tab. 9 Vyhodnocení otázky – Ublížíval tobě nebo tvému spolužákovi někdo z jiné třídy? (otázky č. 13, 18)

TŘÍDA	ANO – ubližoval	NE – neubližoval
Třída č.10	55%	45%
Třída č.5	43%	57%
Třída č.3	41%	59%
Třída č.6	41%	59%
Třída č.8	29%	71%
Třída č.9	29%	71%
Třída č.7	26%	74%
Třída č.1	24%	76%
Třída č.2	13%	87%
Třída č.4	13%	87%

Z předchozích dvou tabulek je zřejmé, že třídy čísla 3, 5 a 6 vyšly jako třídy s nejvyšším výskytem šikany. Třídy čísla 1 a 10 byly o něco lepší, ale pořád ještě s nepříznivými výsledky. Z tabulek je dále zřejmé, že třídy čísla 4, 8 a 9 jsou třídami

dobrymi, kde se vyskytuje šikana, ale méně než v předchozím případě. U tříd čísla 7 a 2 jsme vyhodnotili výskyt šikany na nejnižší úrovni.

Na základě předchozích výsledků jsme došli k závěru, že hypotézy číslo 3, 4, 5, 6 nemůžeme vyhodnotit tak, jak jsme si je stanovili, protože se ve všech třídách šikana v určité míře objevuje. Pro objasnění problematiky týkající se příčin vzniku šikany ve třídách jsme provedli dvě analýzy.

V **první analýze** jsme provedli shrnutí všech výsledků od všech respondentů dohromady, udělali jsme celkovou analýzu výsledků. V této části nám šlo především o to, zjistit, jak to v našich školách z hlediska sociální interakce učitele se žáky i žáky navzájem vypadá.

Při analýze výsledků jsme odhalili některé negativní faktory týkající se učitele, které vytvářejí příznivé podmínky pro vznik šikany ve třídě. Jsou jimi:

- převaha soutěživých aktivit nad kooperativními
- vysoká míra favoritizmu
- nedůvěra k učiteli
- podpora vzájemné pomoci mezi žáky jen zhruba v 50%
- neumožnění pomoci žákovi, když si při daném úkolu neví rady
- nepovzbuzení žáka při neúspěchu

Ve **druhé analýze** jsme se zabývali vyhodnocováním výsledků podle tříd. U každé otázky týkající se sociálních faktorů šikany (u otázek 1–12) jsme si u jednotlivých tříd všímali rozdílů v odpovědích. Bylo důležité si stanovit, která odpověď je z hlediska prevence šikany příznivá a která nepříznivá. Pokud z hlediska prevence šikany byla odpověď na otázku **pozitivní**, přiřadili jsme ke třídě **plus**, pokud však odpověď na otázku byla z hlediska šikany **negativní**, přiřadili jsme ke třídě **mínus**.

Hranici negativní odpovědi jsme si stanovili individuálně ke každé otázce zvlášť. Postupovali jsme vždy tak, že jsme si vzali otázku po otázce a u každé otázky jsme se podívali na výsledky u jednotlivých tříd, z výsledků jsme pak stanovili hranici nepříznivosti odpovědí.

Pro lepší orientaci uvádíme ke každé otázce hranici nepříznivosti odpovědi:

1. otázka – Jsi rád v této třídě?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 10% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

2. otázka – Je tvůj (tvá) učitel(ka) spravedlivý(á)?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 15% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

3. otázka – Obracíte se na svého učitele s prosbou o pomoc, když se ve třídě děje něco, co by nemělo, a vy si s tím nevíte rady?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 30% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

4. otázka – Pochválí tě učitel(ka), když se ti něco povede?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 10% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

5. otázka – Povzbudí tě učitel(ka), když se ti něco nepovede?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 45% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

6. otázka – Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě oblíbenost?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 50% a výše

ANO – **mínus**   NE – **plus**

7. otázka – Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě neoblíbenost?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 50% a výše

ANO – **mínus**   NE – **plus**

8. otázka – Hrajete v hodinách soutěživé hry?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 50% a výše

Velmi často, často – **mínus**   občas, málokdy, vůbec – **plus**

9. otázka – Pracujete v hodinách ve skupinkách?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 50% a výše

Velmi často, často – **plus**   občas, málokdy, vůbec – **mínus**

10. otázka – Dovolí ti učitel(ka) při hodině pomoci tvému spolužákovi, když si s nějakým úkolem neví rady?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 50% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

11. otázka – Můžeš ty se s někým poradit, když si s nějakým úkolem nevíš rady?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 50% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

12. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Hranice nepříznivosti odpovědi: 10% a výše

ANO – **plus**   NE – **mínus**

V následující tabulce uvádíme námi zjištěné výsledky z této analýzy. Plusovým hodnotám jsme přiřazovali **1b** a minusovým hodnotám **-1b**. Po sečtení všech plusů a mínusů u jednotlivých tříd, jsme dostali k jednotlivým třídám vždy její celkové vyhodnocení.

Tab. 10 Analýza tříd

Třída	1. ot.	2. ot.	3. ot.	4. ot.	5. ot.	6. ot.	7. ot.	8. ot.	9. ot.	10. ot.	11. ot.	12. ot.	Celkové vyhodnocení
Třída č. 1	+		+	+	+		–			–	–		1b
Třída č. 2			–	+	–	–		–	–		–	–	-6b
Třída č. 3		–		–	–	–		+	–	+	+	+	-1b
Třída č. 4			–			–	–		–				-4b
Třída č. 5			–	–	–		–				–		-5b
Třída č. 6	–	–		+	–	–	–	–	–	–	–		-8b
Třída č. 7	+			+	+	+	+	–	+			+	6b
Třída č. 8	+	+	–	+				–	+	–	–	+	1b
Třída č. 9	+	+		+				+	–	–			2b
Třída č. 10			–	–		–		–	–				-5b

Z těchto údajů nás především zajímali výsledky nejhorších a nejlepších tříd, díky kterým jsme mohli zjistit možné příčiny vzniku šikany ve třídě.

Z výsledků je zřejmé, že třídy čísla **2** a **6** vyšly jako nejhorší, protože tu zde převládají negativní faktory, které by mohly vytvářet příznivé podmínky pro vznik šikany. Těmito zjištěnými negativními faktory jsou:

- zhruba v 50 % učitelé v těchto třídách žáky nepovzbudí, když se jim něco nepovede
- zhruba v 50% respondenti uvedli, že má jejich učitel ve třídě oblíbeného i neoblíbeného žáka
- výrazná převaha soutěživých aktivit nad kooperativními
- více než v 60% odpovědích u obou tříd učitelé nedovolí žákovi, aby se s úkolem, se kterým si neví rady, mohl poradit s ostatními žáky

V těchto dvou třídách jsme však také zjistili jeden pozitivní faktor, který by mohl přispět ke zlepšení klimatu ve třídě – všichni žáci se shodli na tom, že je učitel pochvácí, když se jim něco povede.

Vzhledem k tomu, že v těchto třídách převládají spíše faktory negativní, domníváme se, že je zde největší riziko toho, že by se šikana z počátečního stadia mohla vyvinout do stadií vyššího typu.

U tříd **7** a **9** vyšly nejlepší výsledky. V těchto třídách jsme zjistili několik pozitivních faktorů, které by mohly zabránit tomu, aby se šikana mohla rozvinout do vyšších typů stadií. Zjištěnými pozitivními faktory byly:

- všichni žáci jsou rádi ve třídě
- učitel žáky chválí, když se jim něco povede
- většina žáků má pocit, že je učitel povzbudí, když se jim něco nepovede
- většině žáků připadá, že je jejich učitel spravedlivý
- většina žáků si myslí, že jejich učitel nemá ve třídě žáka, ke kterému se chová výrazněji lépe nebo hůře než k ostatním žákům

Vzhledem k tomu, že se i v těchto třídách šikana vyskytla, objevily se i tady některé negativní faktory, které se shodují se zjištěnými faktory u nejhorších tříd.

I tady je zhruba s padesátiprocentní pravděpodobností zřejmé, že učitel dává přednost soutěživým aktivitám před kooperativními. U obou tříd se také velká většina žáků shodla v názoru, že jim učitel nedovolí pomoci svému spolužákovi, když si s nějakým úkolem neví rady.

V těchto třídách je však zřejmé, že převaha pozitivních faktorů nad negativními by mohla zabránit přechodu šikany do jejich vyšších stadií.

IV. ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývá zkoumáním výskytu šikany v Libereckém kraji a současně také zjišťuje možné příčiny šikany ve školní třídě.

Samotnému výzkumu předcházelo seznámení s teorií problematiky šikany. Dále následovala charakteristika výzkumného vzorku, popis použité výzkumné metody a poté již samotný výzkum.

Výsledky výzkumu jsme prezentovali převážně v grafické podobě, ale také v tabulkách.

Chtěli bychom také upozornit na to, že výsledky výzkumu není možné považovat za všeobecně platné, protože jsme pracovali s malým výzkumným vzorkem. Dále si také uvědomujeme, že pracujeme s výroky žáků, které jsou jistým subjektivním obrazem skutečnosti. Subjektivní vnímání reality hraje v životě dítěte mladšího školního věku důležitou roli. Proto musíme počítat se subjektivitou výpovědí.

Na základě tohoto výzkumu jsme došli k těmto zjištěním, které korespondují s cíli práce. Výzkum prokázal, že je šikana velice rozšířený jev v libereckých školách. Výsledky jsou alarmující, a proto by se učitelé a vychovatelé, kteří pracují s dětmi a mládeží, měli vážně zamyslet nad tím, zda vyčerpali všechny možnosti, jak těmto jevům ve společnosti zabránit. Z dosažených výsledků jsme zjistili, že se na všech zkoumaných školách v každé třídě objevili žáci, kteří jsou terčem posměšků, pomluv, nadávek a ponižování. Tato situace je již počátečním stadiem vývoje šikany „ostrakizmem”.

V této práci jsme se také zaměřili na zkoumání příčin šikany. Zaměřili jsme se především na osobnost učitele a jeho vztah k žákům. Z výsledků je zřejmé, že jednou z příčin šikany může být i fakt, že učitel nepodporuje u dětí vzájemnou pomoc a spolupráci. Tato skutečnost byla zjištěna téměř u 50% respondentů.

Dále je z výsledků zarážející neshodnost odpovědí v případě důvěry k učiteli. Zatímco respondenti uvedli, že se obracejí na svého učitele s prosbou o pomoc, když se ve třídě děje něco, co by nemělo a oni si s tím nevědí rady, uvádějí dále, že o tom, že jim někdo ubližuje ze školy, spíše říkají svým rodičům nebo kamarádovi.

Výzkum dále ukázal velkou míru favoritizmu, což je faktor, který může napomoci rozvoji šikany. Toto bylo zjištěno u zhruba 40% odpovědí.

Téměř většina respondentů uvedla, že je učitel pochválen, když se jim něco povede, avšak 35% uvádí, že je učitel nepovzbudí, když se žákům něco nepovede, i tento negativní faktor by mohl být jedním z příčin šikany.

Bylo dále zjištěno, že zhruba v 50% učitelé dávají přednost soutěživým hrám před kooperativními.

I z tohoto důvodu se domníváme, že by řešení dětské šikany mělo být především záležitostí pedagogického sboru a vedení školy. Škola není jenom vzdělávací institucí, kde děti získávají vědomosti a dovednosti, ale také výchovnou institucí. A ta by měla děti připravit na život ve společnosti. Vztahy mezi žáky a učiteli, ale především vztahy mezi žáky navzájem předurčují jejich chování ve společnosti a schopnost vycházet s ostatními lidmi. V jejich názorech a stanoviscích je ovlivní jak osoba pedagoga, tak školní prostředí, ve kterém tráví podstatnou část svého času.

Pedagogové by si měli uvědomit významnou roli, která jim v otázce šikany přísluší. Bohužel v současné době se nedá říci, že tomu tak je. Pro mnohé učitele je šikana stále tabu, je pro ně lepší o ní mlčet a problémy s ní související raději zamést pod stůl.

Přitom právě pedagogové by se měli zaměřit především na prevenci násilí mezi vrstevníky. Jde o vybudování ucelené ochrany dětí před týráním spolužáků. Prevence znamená nejen předcházení šikanování, ale i jeho řešení. Pomůžeme-li dítěti, aby se vyrovnalo samo se sebou, získá potřebný pocit jistoty a přestane zaujímat obranné postoje, to je únik nebo agrese. Dítě musíme nasměrovat k tomu, aby dokázalo vidět svůj život objektivně, umělo se vyrovnat s případnými rozporuplnými pocity a zažívalo úspěch i neúspěch v prostředí konkurence a vstoupilo do života s určitou sebedůvěrou.

Myslím si, že jen šťastné dítě, které žije v pohodě a rádo chodí do školy, se může dobře učit.

Na závěr bych chtěla říci, že po studiu odborných publikací a časopisů, po seznámení se s názory významných kapacit z oboru pedagogiky a psychiatrie, jsem pro učitelskou praxi lépe připravena.

V. POUŽITÁ LITERATURA

ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 101 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-808-2.

BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

BOURCET, S.; GRAVILLON, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma : jak bránit své dítě : praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.

ČÁP, J. ; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463x.

ČERNOCH, F. a kolektiv *Šikaně stop*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 1997. ISBN 80-86049-14-0.

DOUBRAVA, L. *Šikana: jen na pětina škol jsou učitelé vzdělávání specialisty*. Učitelské noviny, č. 28, 2007, s. 10-11.

DUNOVSKÝ, J.; DYTRYCH, Z.; MATĚJČEK, Z. a kol.. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Vyd. 1., Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

ELLIOTTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě : [násilí a pornografie na obrazovce : sexuální zneužití : šikanování ...]*. Vyd. 3. Praha : Portál, 2000. 153 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-419-2.

ERB, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Vyd. 1., Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8.

FOJTÍKOVÁ, Z. *Nemoc zvaná šikana*. Rodina a škola, č. 6, 2005, s. 10-11.

FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-0634.

GAJDOŠOVÁ, E.; HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků : prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 324 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7367-115-8.

GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice: Příručka pro studenty, učitele a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-x.

GREEN, H.; COTTER, C. *Přestaňte být manipulováni : jak se zbavit tyranizování, šikanování a otrockého plnění příkazů*. Praha: Pragma, c2000. 166 s. ISBN 80-7205-694-8.

HUMHAL, K. *Šikana ve škole – zkušenosti z praxe*. Společenskovědní předměty: čtvrtletník pro pedagogy základních a středních škol, č. 4, 2006-07, s. 3-5.

CHLÁDKOVÁ, D. *Vietnamské dítě ve škole – nebezpečí šikany*. Prevence, č. 5, 2007, s. 12-13.

KNIGHT, J. *Práva dětí ve světě dospělých*. [Online] 2006. [Citace: 23. 3. 2008] Dostupné na: <http://www.detskaprava.cz/>.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách : příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Vyd. 2. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-945-3.

LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Vyd. 1. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2005. ISBN 80-86991-65-2.

MACHÁLKOVÁ, J. *Teror ve škole zažily dvě z pěti dětí*. Lidové noviny, 2005, s. 4-5.

MATĚJČEK, Z. *Po dobrém, nebo po zlém?*. Vyd. 1., Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-486-9.

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č. j. 14514/2000-51.

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28275/2000-22 .

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

STRAKOVÁ, J. *Jak předcházet šikaně*. Moderní vyučování, č. 5, 2006, s. 3-4.

STRAKOVÁ, J. *Jak si poradit se školní agresí*. Moderní vyučování, č. 6, 2007, s. 3-4.

STRAKOVÁ, J. *Minimalizace šikany – jak se léčí epidemie*. Moderní vyučování, č. 8, 2006, s. 11-12.

TOMAN, S. *Postup při zjištění šikany na škole*. Prevence, č. 4, 2007, s. 6-7.

UDATNÁ, J. *Minimalizace šikany*. [Online] 2005. [Citace: 6. 3 2008.] Dostupné na: <http://www.minimalizacesikany.cz>.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

WEBSTER – DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje : rady, jak zvládat malé tyrany*. Vyd. 2. Praha : Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5.

ZÁKREVSKÁ, V. *Projekt šikana*. Učitelské listy, č. 5, 2004-05, s. 15-16.

VI. PŘÍLOHY

Příloha I.

Seznam tabulek

Příloha II.

Seznam grafů

Příloha III.

Dotazní

Příloha I. – Seznam tabulek

Tab. 1 Počty žáků v jednotlivých školách

Tab. 2 Vyhodnocení otázky – Jak ti ubližují? (třída)

Tab. 3 Vyhodnocení otázky – Kde se to děje? (třída)

Tab. 4 Vyhodnocení otázky – Jak ti ubližují? (škola)

Tab. 5 Vyhodnocení otázky – Kde se to děje? (škola)

Tab. 6 Vyhodnocení otázky – Jak ti ten, komu jsi to řekl(a), pomohl?

Tab. 7 Počty šikanovaných žáků

Tab. 8 Vyhodnocení otázek – Ubližoval tobě nebo tvému spolužákovi někdo ze třídy?
(otázky č. 14, 15)

Tab. 9 Vyhodnocení otázky – Ubližoval tobě nebo tvému spolužákovi někdo z jiné třídy? (otázky č. 13, 18)

Tab. 10 Analýza tříd

Příloha II. – Seznam grafů

Graf 1: Porovnání tříd k otázce – Jsi rád(a) v této třídě?

Graf 2: Porovnání tříd k otázce – Je tvůj (tvá) učitel(ka) spravedlivý(á)?

Graf 3: Porovnání tříd k otázce – Obracíte se na svého učitele s prosbou o pomoc, když se ve třídě děje něco, co by nemělo, a vy si s tím nevíte rady?

Graf 4: Porovnání tříd k otázce – Pochválí tě učitel(ka), když se něco povede?

Graf 5: Porovnání tříd k otázce – Povzbudí tě učitel(ka), když se ti něco povede?

Graf 6: Porovnání tříd k otázce – Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě oblíbenec?

Graf 7: Porovnání tříd k otázce – Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě neoblíbenec?

Graf 8: Porovnání tříd k otázce – Hrajete v hodinách soutěživé hry?

Graf 9: Porovnání tříd k otázce – Pracujete v hodinách ve skupinkách?

Graf 10: Porovnání tříd k otázce – Dovolí ti učitel(ka) při hodině pomoci tvému spolužákovi, když si s nějakým úkolem neví rady?

Graf 11: Porovnání tříd k otázce – Můžeš ty se s někým poradit, když si s nějakým úkolem nevíš rady?

Graf 12: Porovnání tříd k otázce – Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Graf 13: Porovnání tříd k otázce – Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

Graf 14: Porovnání tříd k otázce – Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze třídy?

Graf 15: Porovnání tříd k otázce – Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

Graf 16: Porovnání tříd k otázce – Ubližuje ti někdo ze školy?

Graf 17: Celkové zhodnocení otázky – Řekl(a) jsi o tom někomu?

Graf 18: Celkové zhodnocení otázky – Komu jsi o tom řekl(a)?

Graf 19: Celkové zhodnocení otázky – Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

Příloha III. – Dotazník

Milá kamarádko, milý kamaráde!

Prosím tě, abys mi vyplnil(a) tento dotazník. Nemusíš se ničeho bát – dotazník je anonymní (tajný). Slibuji, že tvé odpovědi nebudou zneužity proti tobě ani zveřejněny. Prosím tě o pravdivé odpovědi, díky kterým budu moci co nejpřesněji vyhodnotit závažnost šikany na školách. Pozorně si nyní přečti definici šikany:

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, ubližuje druhým.

Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje nebo to prostě bolí – strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak, pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

A nyní se už pusť do vyplnění dotazníku!

Doplň následující údaje:

Škola: _____

Datum: _____ **Pohlaví (chlapec, děvče):** _____ **Třída:** _____

NEPODEPISUJ SE!

Zaškrtni u každé otázky odpověď, která je pravdivá:

1. Jsi rád(a) v této třídě?

☐ Ano

☐ Ne

2. Je tvůj (tvá) učitel(ka) spravedlivý(á)?

☐ Ano

☐ Ne

3. Obracíte se na svého učitele s prosbou o pomoc, když se ve třídě děje něco, co by nemělo, a vy si s tím nevíte rady?

☐ Ano

☐ Ne

4. Pochválí tě učitel(ka), když se ti něco povede?

☐ Ano

☐ Ne

5. Povzbudí tě učitel(ka), když se ti něco nepovede?

☐ Ano

☐ Ne

6. Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě oblíbenec?

☐ Ano

☐ Ne

7. Má tvůj (tvá) učitel(ka) ve třídě neoblíbenec?

☐ Ano

☐ Ne

8. Hrajete v hodinách soutěživé hry?

velmi často (téměř každý den)	často (alespoň 1x týdně)	občas (alespoň jednou do měsíce)	málokdy (jednou až pětkrát do roka)	vůbec
-------------------------------------	--------------------------------	--	---	-------

9. Pracujete v hodinách ve skupinkách?

velmi často (téměř každý den)	často (alespoň 1x týdně)	občas (alespoň jednou do měsíce)	málokdy (jednou až pětkrát do roka)	vůbec
-------------------------------------	--------------------------------	--	---	-------

10. Dovolí ti učitel(ka) při hodině pomoci tvému spolužákovi, když si s nějakým úkolem neví rady?

☐ Ano

☐ Ne

11. Můžeš ty se s někým poradit, když si s nějakým úkolem nevíš rady?

☐ Ano

☐ Ne

12. Máš ve třídě dobrého kamaráda?

☐ Ano

☐ Ne

13. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

☐ Ano

☐ Ne

14. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze třídy?

☐ Ano

☐ Ne

15. Ublížoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

☐ Ano

☐ Ne

Pokud jsi odpověděl na tuto otázku **NE**, přeskoč na otázku číslo ☀️**18**. Pokud jsi odpověděl na tuto otázku **ANO**, pokračuj otázkou číslo ♥️**16**.

♥️16. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)

ignorování	posměch	pomluvy	ponižování	nadávky
bití	fackování	kopání	rány pěstí	Jinak – a jak?

♥️17. Kde se to děje?

ve třídě	na chodbě	v šatně	na WC	v jídelně
v družině	cestou do školy nebo ze školy	v tělocvičně	na hřišti	Pokud jinde, tak kde?

☀️18. Ublíží ti někdo ze školy?

☐ Ano

☐ Ne

Pokud jsi odpověděl na tuto otázku **NE**, dotazník pro tebe končí a já ti moc děkuji za jeho vyplnění. Pokud jsi odpověděl na tuto otázku **ANO**, pokračuj prosím otázkou číslo ♥️**19**.

♥19. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)

ignorování	posměch	pomluvy	ponižování	nadávky
bití	fackování	kopání	rány pěstí	Jinak – a jak?

♥20. Kde se to děje?

ve třídě	na chodbě	v šatně	na WC	v jídelně
v družině	cestou do školy nebo ze školy	v tělocvičně	na hřišti	Pokud jinde, tak kde?

♥21. Řekl(a) jsi o tom někomu?

☐ Ano

☐ Ne

Pokud jsi odpověděl(a) **ANO**, odpověz prosím na tyto otázky:

♥22. Komu jsi o tom řekl(a)?

rodičům	kamarádovi	učiteli	Pokud jsi o tom řekl(a) někomu jinému, tak komu?
---------	------------	---------	--

♥23. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)? ☐ Ano

☐ Ne

♥24. Jak ti ten, komu jsi to řekl(a), pomohl?

.....

DĚKUJI TI ZA VYPLNĚNÍ